

2021-07

jaargang 52
nummer 07
september 2021

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

IN DIT NUMMER ONDER MEER

Saskia Spigt 1953 - 2021
Het aanstootgevende kruis
Kruistocht in de bergen van Nederland

Schoolstrijd
Laat de jongens zelf beslissen
Chen Quango: architect van de genocide in Xinjiang

De Haagse Verlichtingsborrel

is een maandelijks feestje over helder denken, de moraal en het goede leven. Voor vrijdenkers, atheïsten, humanisten, sceptici en andere belangstellenden.

Café Van Beek, Turfmarkt 6, 2514 JH Den Haag
elke tweede maandag van de maand
20:00 - 22:00 u., inloop van 19:30 u.
kaart € 3,00
drankjes voor eigen rekening

**Tijdelijk helaas geen Verlichtingsborrels
i.v.m. de coronamaatregelen**

Kijk altijd op de website
<http://verlichtingsborrel.org>
voor de actuele informatie

Contact: redactie@verlichtingsborrel.org

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

Voor: foto van Jean Philippe Del Berghe op Unsplash

Achter: Sitges, Spanje, foto van Xavi Cabrera op Unsplash

De Vrijdenker

jaargang 52 • nummer 07 • september 2021

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker/Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Humanistisch Verbond bestaat 75 jaar	<i>Redactie</i>	3
Economie is veel meer gebaat bij samenwerking dan bij competitie	<i>Harry Ansems</i>	4
Kruistocht in de bergen van Nederland	<i>Floris van den Berg</i>	7
Roel van Duijn	<i>Jaap van Dijk</i>	10
Chen Quango: architect van de genocide in Xinjiang	<i>Roel van Duijn</i>	11
Het gevaar van 'woke' wordt overschat	<i>Maarten Gorter</i>	13
Het aanstootgevende kruis	<i>Anton van Hooff</i>	15
<i>Je keek te ver</i> - Marjoleine de Vos	<i>Enno Nuy</i>	17
Schoolstrijd	<i>Kenneth van Oost</i>	18
De strijd om de erfenis van de Verlichting	<i>Floris van den Berg</i>	21
Laat de jongens zelf beslissen!	<i>Rik Remmery</i>	24
Woke	<i>Sicco Polders</i>	25
Crypto-ongelovigen, kom te voorschijn! (10, slot)	<i>Anton Mullink</i>	27
<i>Willem die Madoc maakte</i> - Nico Drost	<i>Enno Nuy</i>	31
Hoe gelovig zijn de gelovigen (4)	<i>Frits Kief</i>	32
Saskia Spigt 1953 - 2021	<i>René van Elst</i>	34
Herman Kief vertelt over zijn vader	<i>René van Elst</i>	35
Terzijde, Religieuze intolerantie	<i>Sicco Polders</i>	35
De auteurs van dit nummer/Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	36

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester/vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: info@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie hiernaast in het Colofon van dit blad.

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift,
uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op
het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b.
digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

*De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door
auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of
gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De
Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud
van het geschrevene blijft te allen tijde de
verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.*

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.

Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Voorwoord

De kinderen die nu ter wereld komen zullen binnen een aantal decennia op een haast onleefbare planeet komen te leven, indien er nu niets verandert. En zelfs dat is waarschijnlijk al te laat.

Waarom dit begin in mineur? Omdat deze ontwikkelingen mij alles zo futiel doen lijken. Een discussie over de betekenis of de invloed van Woke, zoals in deze editie met redactielid Maarten Gorter, lijkt tamelijk zinloos omdat de wereld ondertussen wordt geteisterd door aardbevingen, overstromingen, extreem smerige lucht en massale extinctie van diersoorten in de oceanen. Maar zoals Sysiphus zijn steen bergop bleef rollen zullen wij even zinloos door moeten. En een leven zonder je druk te maken over misstanden is geen leven. Dus schrijft Roel van Duijn (die een van de eersten was die de destructieve invloed van de mens op het klimaat serieus nam) over de genocide van China op de Oeigoeren en strijdt Rik Remmery tegen jongensbesnijdenis. En er is weer een artikel van Harry Ansems, ditmaal over het vermeende belang van competitiviteit voor de economie, daar waar juist samenwerking de economie gezonder zou maken. Samenwerking die mijns inziens ook onontbeerlijk is om de klimaatramp enigszins te beteugelen.

Dit voorwoord eindigt ook in mineur. Wij betreuren het onverwacht overlijden van Saskia Spigt; daaraan besteden wij aandacht op pagina 34 van dit nummer.

Sicco Polders - hoofdredacteur

Humanistisch Verbond bestaat 75-jaar

In 2021 bestaat het Humanistisch Verbond 75 jaar. Al sinds 1946 zijn zij een organisatie in Nederland die opkomt voor een vrije en humane samenleving. Deze mijlpaal vieren ze groots en het hele jaar door.

Vrijdenken en Vrijdenkers Tentoonstelling

75 jaar geleden werd het Humanistisch Verbond opgericht in Amsterdam. Een goed moment om aandacht te besteden aan de vrijdenkerstraditie van Amsterdam. Wie waren de vrijdenkers? Wat is de huidige positie van vrijdenkers? Zowel binnen als buiten geloofsstromingen. In samenwerking met het Amsterdam Museum en de Universiteit voor Humanistiek zal een gelaagde en aantrekkelijke tentoonstelling worden gemaakt waarin historische verhalen en objecten rondom vrijdenken in de afgelopen eeuwen verweven zijn met vrijdenkers van nu. De tentoonstelling gaat van start in september 2021.

Fietstocht Vrijheid van Amsterdam

Spinozafietsroute: Vrijdenken met Spinoza. Spinoza schreef al in de zeventiende eeuw dat het onmogelijk is om de mens niet als onderdeel van de natuur te zien. Op 25 juni was de lancering van de fietsroute door Amsterdam waarmee we zijn onafhankelijke denken memoreren. De route leidt langs banken in stadsnatuur met speciale 3D geprinte herkenningspunten. Op de banken luister je naar biologen van Artis die vertellen over het leven van dieren en planten in de omgeving. Daarna komen we-

tenschappers aan het woord die vanuit hun vakgebied en vanuit hun eigen menszijn nadenken over de plaats van de mens in de natuur. De tocht start in het centrum van Amsterdam en eindigt in het Nelson Mandela park in de Bijlmer en is ontwikkeld door het Humanistisch Verbond en de Vrijheid van Amsterdam. De fietstocht is een vervolg op de stoeptegels over zeventiende-eeuwse denkers die eind 2019 in het centrum van Amsterdam zijn geplaatst.

locatie: Artisplein, entree Plantage Middenlaan (niet ingang Artis) <https://www.vrijheidvanamsterdam.nl/>

Varen met Spinoza in Den Haag

Vanaf de tijd van de vrijdenker Spinoza tot in onze dagen hebben in Den Haag vele bekende en onbekende filosofen gewoond en gewerkt. Zij hebben hun stempel gedrukt op de samenleving zoals wij die nu kennen: op onze godsdienst, op onze staatsinrichting, op onze sociale structuur. Wie waren zij, en hoe leefden ze? In deze themavaart nemen gidsen u mee naar de keurige dames Betje Wolff en Aagje Deken, naar de proletariërs van Karl Marx, naar de verboden liefde van Frans voor de diplomatenvrouw Amalia, naar de grondlegger van ons schoolsysteem en nog veel meer.

Bekijk <https://www.humanistischverbond.nl/afdelingen/regio-zuid-west/afdeling-denhaag-haaglanden/agenda/>. Tickets via <https://www.ooievaart.nl/themavaarten/>.

Economie is veel meer gebaat bij samenwerking dan bij competitie

Harry Ansems

Zoals bij elk maatschappelijk gebeuren, wordt ook de economische samenleving van tijd tot tijd opgezaaid met ideologieën, dogma's en misverstanden. Zo is het een wijdverbreid misverstand dat competitie aan de basis zou staan van een gezonde economie. Bekend is, dat in de toch al naar individualisme neigende Anglo-Amerikaanse wereld het concurrentieprincipe nog steeds als de belangrijkste leidraad voor economische ontwikkeling wordt gezien. Veelal verwijst men hierbij dan naar de Schotse filosoof en econoom Adam Smith (1723-1790), die als eerste het belang van de vrijemarktwerking propageerde. "In de concurrentiestrijd komt individuele ambitie ten goede aan het algemeen welzijn", aldus Smith. Opvallend is dat Smith destijds verwees naar de oorspronkelijke, natuurlijke krachten van de mens die hem tot grotere prestaties in staat stellen als hij maar de gelegenheid krijgt zijn eigen belangen na te streven. Dit zou dan tevens ten goede komen aan de gehele samenleving.

Adam Smith leefde in een tijd dat de economische samenleving door opkomende industrialisatie enerzijds en starre sociale verhoudingen anderzijds steeds problematischer werd. Smith stond een maatschappijvorm voor die ook wel met *klassiek liberalisme* wordt aangeduid. Door elke handelende persoon de ruimte te geven zijn individueel belang zo goed mogelijk na te streven zou hij wel gedwongen zijn steeds efficiënter te werken, immers vraag en aanbod zorgen telkens voor een nieuw evenwicht in de markt. De productiviteit gaat dan omhoog, waarbij uiteindelijk de gehele samenleving gebaat is.

De Britse socioloog **Herbert Spencer** (1820-1903) bouwde hierop voort door zijn visie te geven op hetgeen de natuurlijke krachten van de mens zouden moeten bewerkstelligen. Spencer was geïnspireerd door de evolutietheorie van Darwin, die in wezen ging over een zuiver biologische evolutie van alle levende wezens. Maar Spencer propageerde dat deze evolutiebeginselen (o.a. *survival of the fittest*) genadeloos toegepast dienen te worden op de gehele culturele en economische ontwikkeling van de maatschappij. Volgens Spencer bepaalt de strijd om het bestaan via het recht van de sterkste de menselijke natuur. Volgens zijn ideologie is competitie voor eigenbelang de belangrijkste drijfveer

van elke vooruitgang. Armoede en ongelijkheid zijn in wezen goed. Het zorgt bij de ijverigen (lees: de elite) voor een voortdurende prikkel om boven anderen uit te stijgen. Hiermee introduceerde hij een stroming die, zij het in gematigder vorm, in de 2de helft van de 20e eeuw als *neoliberalisme* onder regeringsleiders als Reagan en Thatcher weer opkwam. Men mag aannemen dat Darwin, die een sociaal bewogen man was en zich in zijn tijd al sterk uitsprak tegen uitbuiting en slavernij, allerm minst gelukkig geweest zou zijn met deze ontwikkeling.

Nog kwalijker is dat Spencer en zijn navolgers niet alleen een onjuiste uitleg gaven aan de natuurlijke principes, waar Smith op doelde, maar dat zij tevens een ander belangrijk onderdeel van het werk van Smith (bewust of onbewust) over het hoofd zagen. Zo bleef volledig onderbelicht dat Smith de voordelen van de vrijemarktwerking niet alleen baseerde op individuele dadendrang maar tevens op een efficiëntere arbeidsverdeling als motor van het economisch leven.

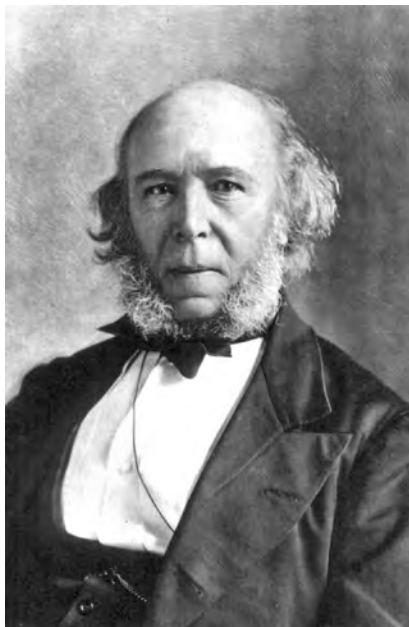
De menselijke natuur is gericht op samenwerking

Vrijemarktwerking speelt zeker in op de menselijke drang tot zelfverwerkelijking. Het gaat hier om een fundamentele menselijke behoefte, zoals helder beschreven door de Amerikaanse psycholoog Abraham Maslow (1908-1970). Maslow onderscheidt in de hiërarchie van de menselijke behoeften vijf trappen:

1. De fysiologische behoeften, zoals de behoefte aan voedsel en onderdak;
2. De behoefte aan zekerheid, waaronder vallen de behoefte aan orde, regelmaat en veiligheid;
3. De sociale behoefte, ofwel de behoefte ergens bij te horen, bijv. familie, groep, organisatie;
4. De behoefte aan erkenning, de behoefte aan respect en waardering van anderen;
5. De behoefte aan zelfverwerkelijking, de behoefte die een mens heeft om de capaciteiten en mogelijkheden, die hij in zich heeft, waar te maken.

Maslow plaatste deze behoeften bewust in deze volgorde. Het is een ontwikkelingsvolgorde. Met andere woorden: Eerst zullen de primaire levensbehoeften, zoals voedsel en zekerheid gegarandeerd moeten worden, wil men aan de vervulling van hogere behoeften toekomen. Het interessante van dit model is dat het gezien kan worden als weergave van de individuele menselijke ontwikkeling, maar ook van de ontwikkeling van groepen en volken. Derhalve is evident dat een samenleving nooit op een hoger plan kan komen, indien erkenning en zelfverwerkelijking slechts bereikt kunnen worden door een deel van de samenleving of erger nog slechts door een elite.

Moderne gedragswetenschappers benadrukken intussen eveneens het grote belang van gebruikmaking van de in elke mens sluimerende natuurlijke krachten. Er komt heel wat meer bij kijken dan een simpel beroep op het competitieprincipe, wil men de natuurlijke vaardigheden van de mens onderkennen. In hun boek *De Supersamenwerker* (uitg. Epo Berchem 2016) stellen artsen-onderzoek-

van alle levende wezens. Maar Spencer propageerde dat deze evolutiebeginselen (o.a. *survival of the fittest*) genadeloos toegepast dienen te worden op de gehele culturele en economische ontwikkeling van de maatschappij. Volgens Spencer bepaalt de strijd om het bestaan via het recht van de sterkste de menselijke natuur. Volgens zijn ideologie is competitie voor eigenbelang de belangrijkste drijfveer

kers Van Duppen en Hoebeke dat juist met dat competitie-principe heel veel mis is. Voortdurende competitie is helemaal niet goed voor mensen. Het leidt tot stress en tot sociaal isolement. Mensen van alle culturen en leeftijden hebben daarentegen een aangeboren neiging tot empathie, altruïsme en samenwerking. Mensen beginnen pas op te bloeien als zij hun wedijverend karakter kunnen intomen en zich meer richten op samenwerking. Kortom, de diepste menselijke drijfveer is het zoeken naar verbinding en niet het najagen van eigenbelang. Indien hiermee geen rekening wordt gehouden, dan kan dit ook funest uitwerken voor de economie, want de economie is op termijn gebaat met de intrinsiek gemotiveerde samenwerking van velen en niet met de wedijver van een elite die de wind mee heeft. Bedacht moet worden dat zelfverwerkelijking allesbehalve een egocentrische instelling vereist. Zelfverwerkelijking houdt in de praktijk in dat mensen zichzelf kunnen bekwaamen en dat zij ook erkenning krijgen voor hun werk.

Het getuigt van een wel zeer eenzijdige visie op de vrijemarktwerking, indien men ervan uitgaat dat louter competitie en hebzucht een goede stimulans zouden zijn voor economische vooruitgang. We kunnen in dit verband ook eens nagaan wat de moderne geschiedenis ons nu werkelijk heeft geleerd, los van allerlei politieke dogmatismen.

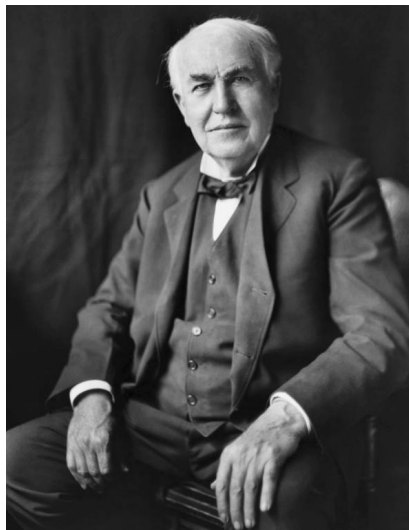
Is het zo dat pur sang ondernemers als **Edison** en de gebroeders Wright, die aan de basis stonden van respectievelijk de elektronica- en de vliegtuig-industrie, gedreven werden door het verlangen om steeds weer beter te zijn dan een ander, door de voortdurende concurrentiestrijd? Allerm minst, zo blijkt uit hun biografieën. Zij werden vooral gedreven door het verlangen naar vervolmaking van hun eigen vakmanschap, waarbij zij tevens de kennisuitwisseling en samenwerking met anderen goed konden gebruiken. En wie bijvoorbeeld de biografie van Anton Philips leest, komt er al snel achter dat deze ondernemer in hart en nieren zich niet druk maakte om de successen van zijn concurrenten. Hij had daar eigenlijk geen tijd voor. Hij was vooral bezig met het zoeken naar nieuwe mogelijkheden en nieuwe markten. Met zijn meeste concurrenten, met name in Duitsland en de USA, onderhield hij goede contacten, hetgeen menigmaal leidde tot samenwerking op het gebied van productontwikkeling en patentbescherming. Ook onder zijn eigen Philipspersoneel propageerde Anton Philips de concurrentiestrijd zeker niet. Hij bevorderde juist teamgeest en hij streefde naar goede sociale voorzieningen voor alle personeelsleden. Het zou interessant zijn om het karakter te onderzoeken van meer grote ondernemers, die hun nut voor de samenleving bewezen hebben. Dat gaat het bereik van dit artikel ver te buiten, maar voorlopig wettigt niets de veronderstelling dat competitiedrift een belangrijke rol gespeeld heeft bij belangrijke economische ontwikkelingen.

Arbeidsverdeling als motor van het economisch leven

In Boek 1 van *Wealth of Nations* stelt Adam Smith het belang van arbeidsverdeling aan de orde. Het doel van ar-

beidsverdeling is volgens hem om te zorgen dat een kleinere hoeveelheid arbeid een grotere hoeveelheid werk oplevert. Hij is van mening dat arbeidsverdeling in de vorm van specialisatie de oerbron is waardoor economische waarde toeneemt. Als voorbeeld noemt Smith de onbeduidende fabricage van een speld. Zonder specialisatie zou het ons een hele dag kosten om slechts één speld te maken. We moeten dan zelf ergens ijzer gaan zoeken, apparatuur regelen om een ijzerdraad te trekken, een mechanisme bedenken en hanteren om de juiste vormen te vervaardigen, enz. In een aanvangssituatie zouden we ook nog zelf in de ijzermijn moeten delven en zelf ons erts moeten smelten. In die situatie zouden we misschien al blij moeten zijn als we één speld per jaar kunnen maken.

De vraag is natuurlijk hoe een efficiënte arbeidsverdeling het beste tot stand kan worden gebracht. Smith laat hierover geen twijfel bestaan. Het vrijemarktmechanisme

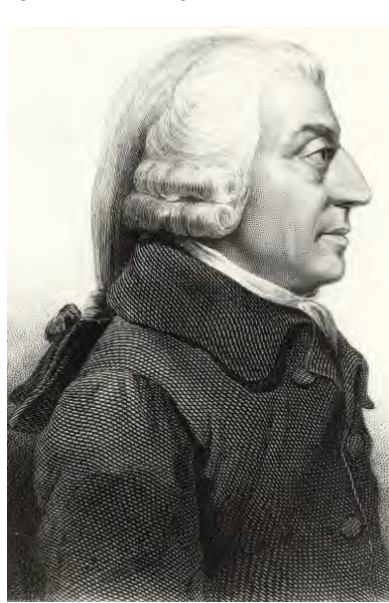

is de beste oplossing en wetten en regels van bovenaf opgelegd vormen alleen maar een belemmering. Neem grote steden als Londen of Parijs. Hoe zijn een bloeiend economisch leven en welvaart hier tot stand gekomen? Toch gewoon doordat elk actief persoon zijn gat in de markt zoekt en zich bekwaamt in vaardigheden waar hij (of zij) goed in is. De een bekwaamt zich in het bakken van geurige broodjes, een ander in het opzetten van een aantrekkelijke eetgelegenheden, weer een ander in de fabricage van eetgerei. Op deze wijze wordt een geheel nieuwe economie als het ware van onderaf opgebouwd. Wat begint als individueel initiatief heeft al snel een soepele ruilhandel en samenwerking tus-

sen steeds meer ondernemers als gevolg. Immers niet een ondernemer, die zich volledig toelegt op zijn specialisatie, is zelfvoorzienend. Hij zal dus voortdurend gebruik moeten maken van producten en diensten van andere specialisten. In een grote stad zitten ondernemers dicht bij elkaar. Er ontstaat een efficiënte communicatie. Bovendien leren ondernemers in aanverwante beroepen ook van elkaar. Een bijkomend en niet onbelangrijk gevolg is ook dat barrières tussen godsdiensten en culturen naar de achtergrond verdwijnen. De markt wordt verruimd. De Christen onderhandelt met de Jood, de autochtoon met de allochtoon. Ook de maatschappelijke opvattingen veranderen. Was er voorheen vooral respect voor (niet-arbeidzame) koningen en hovelingen, priesters en soldaten, nu keert het tij. Er ontstaat steeds meer respect voor kooplieden, uitvinders en wetenschappers, hetgeen ook weer een stimulerende uitwerking heeft op de economie als geheel.

Bedacht moet worden dat het model van Smith in wezen gebaseerd is op de afwezigheid van onnodige handelsbelemmeringen en de afwezigheid van economische of juridische monopolieposities. Graag wil ik hier een persoonlijke ervaring toevoegen die de nodige indruk op mij heeft gemaakt. In 2002 verbleef ik enige tijd in Tanzania. Ik ontmoette daar Idrissa, omdat hij mijn gids was bij een trektocht door het welbekende Kilimanjaro-gebied. Idrissa, een zwarte man, was intelligent en welbespraakt. Hij woonde in het nabijgelegen Arusha en hij verdiende een aardig centje bij als chef-gids bij een onderneming die trektochten en expedities organiseert. In gesprek met hem

vernám ik dat hij heel graag een grote supermarkt in zijn woonplaats wilde opzetten. Maar ondanks al zijn inspanningen ontbrak het benodigde kapitaal. In eerste instantie kon ik het niet goed begrijpen. Hij leek een goede ondernemer en voor Tanzaniaanse begrippen had hij een behoorlijk goed inkomen. De prijs van de grond voor de supermarkt en de kosten voor het inhuren van personeel zouden daar ter plaatse toch geen echte obstakels kunnen zijn. Dat waren ook niet de echte obstakels, zo bleek mij even later na het stellen van de juiste vragen. Het echte obstakel was de prijs voor de vereiste vergunningen en de gehele daarbij behorende bureaucratie. Idrissa vertelde mij dat hij wel een 10-tal vergunningen moest aanvragen. Het zouden stuk voor stuk stropige procedures worden met aanzienlijke kosten. Bijvoorbeeld om een dergelijke onderneming

op te starten was een universitaire opleiding vereist. Daar kon nog wel vrijstelling voor verkregen worden, maar dan moest natuurlijk wel extra betaald worden aan de desbetreffende overheidsinstantie. Kortom met (veel) geld kon alles geregeld worden. En zo houdt een slecht economisch systeem zich dus in stand, was mijn conclusie. Voor de happy few in Tanzania is het op zich een prima systeem. Immers zij krijgen er geen nieuwe concurrenten bij. Hoe-

wel Tanzania in naam een socialistisch land is, verschilt zijn maatschappelijke structuur nauwelijks van veel andere ontwikkelingslanden. Een kleine politieke (of militaire) bovenlaag heeft alle touwtjes in handen en heeft de beste baantjes in de ambtenarij en het actuele bedrijfsleven. Deze elite is natuurlijk niet erg geneigd om nieuwe ontwikkelingen te entameren of om anderen daartoe gelegenheid te geven. De geschiedenis heeft ons intussen wel geleerd dat de macro-economie van een land zich alleen maar goed kan ontwikkelen als zoveel mogelijk inwoners aan het (vrije) economische spel kunnen deelnemen.

Het misverstand kapitalisme

Je kunt niet zeggen dat Adam Smith of zijn navolgers van het klassieke liberalisme de grondleggers zijn van het kapitalisme. Dat is een wijdverbreid misverstand. In het belang van de vrijemarkteconomie was Smith zelfs een uitgesproken tegenstander van het maken van buitensporige winsten. Hij betoogde dat deze werden veroorzaakt door wetten die de handel inperkten of garandeerden. Zulke wetgevende bemoeizucht met het vrije ondernemerschap noemde hij een "gewelddadig bewind". Hij schreef onder meer dat "de onderdrukking van de armen onvermijdelijk

het monopolie van de rijken vestigt". Het begrip kapitalisme of kapitalistisch systeem hebben we in feite te danken aan Karl Marx. Zijn levenswerk *Das Kapital* staat vol met aanklachten tegen de manipulatie en uitbuiting van werkrachten welke in die tijd inderdaad aan de orde van de dag waren. *Das Kapital* is moeilijk leesbaar, omdat economische en filosofische ideeën door elkaar lopen, maar toch kunnen we daar geen echte aanval in zien tegen het principe van de vrijemarktwerking of tegen kapitaalvorming op zich. Wanneer Marx een oproep doet aan de proletariërs van alle landen om zich te verenigen en om de ketenen te verbreken, spreekt hij als filosoof. Het is een oproep om samen te werken in vakbonden en om een zelfstandige positie te veroveren tegenover met macht beladen instanties. Natuurlijk werd een dergelijke oproep later door meedogenloze potentaten als Lenin, Stalin, Mao en ook Fidel Castro uit elk redelijk verband gerukt, toen zij begonnen waren de minder ontwikkelde massa's te mobiliseren teneinde uiteindelijk het door hen beoogde doel te bereiken: al het kapitaal waarover een land kan beschikken naar zich toe te trekken en daarover zelf te beschikken al dan niet tezamen met hun onderhorige elite. In feite kun je dan spreken van superkapitalisme. Als je kapitalisme ziet als het opbouwen van kapitaal, gaat dit superkapitalisme veel verder. Het gaat niet meer alleen om het verwerven van productiemiddelen, maar om het bemachtigen van elk vorm van vermogen, zoals onroerend goed, prive-eigendommen van anderen, rechten van burgers.

Hiermee wil maar gezegd worden dat geen enkele moderne maatschappij op economisch gebied gebaat is met ideologieën of dogma's, niet met communistische en ook niet met neo-liberale (*laissez faire, laissez aller*). Het bestempelen van het gewone kapitalisme als een vijandig systeem, zoals vooral in dictatoriaal bestuurd landen nog aan de orde van de dag is, is eveneens zuiver ideologisch van aard.

Met kapitaalsopbouw op zich is echter helemaal niets mis. Het is een vorm van samenwerking tussen economische subjecten, of het nu gaat om aandeelhouders in een NV of om belastingbetalers die vermogen van de staat in stand houden. Geen enkel omvangrijk economisch of sociaal project is mogelijk zonder kapitaalsvorming. De samenleving heeft ook veel te winnen bij grote projecten, zoals de Deltawerken, ruimtevaart en ook grensoverschrijdende industrie. Denk ook aan werkgelegenheid en de financiering van een omvangrijke verzorgingsstaat. Natuurlijk moeten we de ogen niet sluiten voor het feit dat de vrijemarktwerking, welke in een aantal gevallen heeft geleid tot omvangrijke kapitaalsvorming, tevens kan leiden tot misbruik. Dat heeft de bankencrisis van 2008 weer eens pijnlijk duidelijk gemaakt. De eigenlijke oorzaak van de crisis was echter niet de kapitaalsvorming op zich maar juist het feit dat kleine netwerken van zelfzuchtige bankbestuurders de positieve effecten van vrijemarktwerking volledig konden blokkeren. Zij hadden jarenlang de vrijheid om te doen wat zij wilden, zowel met betrekking tot hun eigen salaris als ook met betrekking tot hun beleidsbeslissingen. Door hun almachtige positie kwamen andere belanghebbenden niet aan bod.

Kruistocht in de bergen van Nederland

Floris van den Berg

Met foto's van Niek Holthuis

Wandelen opent de blik op de wereld. Het herstelt het geluksgevoel en laat je vrede hebben met wie je bent. Wandelen brengt de geest in beweging en zet alle zintuigen op scherp. Soms kom je als een ander mens terug, met het voornemen om het voortaan rustiger aan te doen en je niet langer slaafs te onderwerpen aan het hectische levensritme dat onze tijd zo kenmerkt. David Le Breton

Het landschap doorkruisen

'Er was eens een tijd die volgens sommigen nog steeds voortduurt.' Zo begint het literaire sprookje *In de bergen van Nederland* van Cees Nooteboom. Er was eens een tijd dat Limburg een katholiek bolwerk was en volgens sommigen duurt die tijd nog steeds voort. Toen in de jaren dertig van de twintigste eeuw een bus met vrijdenkers naar Limburg afreisde om daar propaganda te maken voor atheïsme, werd de weg geblokkeerd door Limburgers, die door de priester opgetrommeld waren om deze stoet van atheïstische kruisvaarders de toegang tot het katholieke gouvernement te ontzeggen. Aan die gebeurtenis moest ik denken, toen ik met mijn wandelmaat Niek per trein afreisde naar de bergen van Nederland om de Dutch Mountain Trail te gaan hiken.

Het katholicisme is in de afgelopen vijftig jaar verwaterd en groten-

deels verdwenen. De kloosters zijn opgedoekt, de kerkgang is geminimaliseerd. Wat overgebleven is, is een katholiek landschap. Veel mensen noemen zich katholiek – cultuurkatholicisme – maar het betekent weinig meer dan rituelen: met kerst naar de kerk, trouwen in de kerk, kinderdoop, communie en dan weer een katholieke begrafenis. En processies, zo lees ik in de gids *Dutch Mountain Trail*. Misschien vergeet ik nog wat, maar veel meer heeft het niet om het lijf. En die marteldood van de woestijnprediker kan je in het Limburgse land niet ontgaan. Bij zowat iedere kruising een kruisiging, dikwijls een ijzeren kruis met Jezus van Nazareth met lendendoek erop gespijkerd. Er zijn Mariakapellen maar de voorkeur gaat uit naar de horror van de executie. Het zijn levendige kruizen die niet wegroesten of overwoekerd zijn. Het ganse landschap is verziekt door dit walgelijke tafereel. Maar ik ben dan ook een rabiate atheïst. Niet dat ik er voorstander van ben om die reliëfomgeving op te ruimen, maar van een milde ergernis kan ik mijzelf niet ontdoen.

O Maria die daar staat

Gij zijt goed en ik ben kwaad

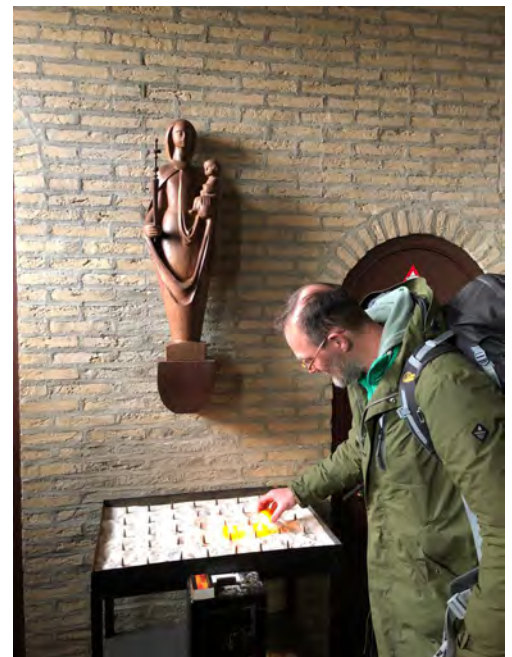
Wilt Gij mijn arme ziele gedenken?

Ik zal U een Ave Maria schenken

Ave, Ave Maria, Ave, Ave Maria

Dit staat bij een Mariakapelletje waar wij tijdens een pauze een alcoholvrij pils drinken. Het is een strofe uit een gedicht van de priester-schrijver Guido Gezelle (1830-1899). De tekst stuit mij om tal van redenen tegen de borst, maar vooral om het idee dat de mens 'kwaad' is. Nu geldt dat misschien voor Guido Gezelle, maar ik kan zo een aantal mensen noemen die best aardig zijn en goede werken verrichten. Het is een angstaanjagend deprimerend gedachtegoed, die aanbidding van het idee dat de mens beladen is met de erfzonde en 'gedoemd tot alle kwaad'.

Je zou kunnen denken dat ik nors en mokkend over het christendom mijn kruistocht ondernam, maar dat is allerm minst het geval. Deze streng is maar een van de vele kluwens van mijn wandelmijmeringen. In de Sint Cunibertuskerk van Wahwiller stak ik een kaarsje voor een Mariabeeld op en betaalde er netjes een euro voor. Het opsteken van een kaarsje is een fijn ritueel. Je gedachten gaan uit naar een dierbare, inclusief een wens voor alle goeds indien de persoon nog leeft. Misschien ben ik wel een minimale cultuurkatholiek: voor zover ik weet is het opsteken van een kaarsje een van de weinige dingen die bij mij zijn blijven plakken uit mijn jeugd evenals een voorkeur voor bombastisch theater. Richard Dawkins schreef eens dat ze hem wel een spuitje mochten geven als hij ooit religieus zou worden, omdat hij dan in zijn eigen ogen seniel was geworden en daardoor een totaal ander persoon, een persoon waar hij niets mee te maken wilde hebben. Ach, denk ik, als ik ooit religieus zou worden, beschouw ik mijzelf ook als seniel, maar als ik het naar mijn zin heb en weer terugkeer tot mijn kindertijd en ter kerke ga om ouwel te kauwen, dan hoeft ik niet per se een spuitje. Maar ik heb er ook geen be-

zwaar tegen als het wel gebeurt. De persoon die ik nu ben, tracht zich te bevrijden van zoveel mogelijk dogma's en mentale ballast.

Nederlandse bergtoppen

Ik ben zowel een adept van de radicale Verlichting en vandaar dus ook rabiaat in de -ismen die daaruit volgen, als tegelijkertijd een romanticus die het heerlijk vindt om in de natuur te vertoeven en erin op te gaan. Goddank hoef ik mijn lyrische emoties over de bergen van Nederland niet in religieus angehaucht proza te vervatten. Ik geniet van de schoonheid, harmonie en diversiteit die het landschap mij biedt. Het is een bijzondere tijd – maar dat vindt iedere romanticus altijd en overal. De mijnbouw en zware industrie zijn grotendeels uit het landschap verdwenen. De restanten zijn nog zichtbaar, maar met een vriendelijker aanblik. De lucht is weer schoon en de beken zijn helder. De immense mijnbergen waar het mijnpuin werd opgehoopt zijn begroeid en dienen nu de recreatie.

De eerste nacht zetten we onze tent op op de top van de Schneeberg in Duitsland op 257 meter hoogte. De naam van de berg is te danken aan de kalkgrond waardoor de ondergrond wit is. We komen tegen de schemering op de heuvel aan. Op de top aan de rand van een open veld staat een schietstoel. We nemen erop plaats en drinken Highland Park whisky. Tijdens het hiken onthef ik mij van mijn geheelonthouding. Vanuit de bosrand komt het ene na het andere ree schuchter tevoorschijn om te grazen op de sappige weide. Zelfs in de schemering passen nog wandelaars de top. Bij vallende duisternis zetten wij de tent op en gaan we onder zeil. De ondergrond van gras is heerlijk zacht. Om zeven uur de volgende ochtend sjoeren we onze rugzakken weer op.

Mijn rugzak woog aan het begin van de tocht 21 kg. Toen ik weer thuiskwam heb ik alle spullen die ik niet had gebruikt, gewogen: 3,9 kg. 1/5 van de last blijkt ballast: handdoek, schone kleren, hoofdlamp, blikken en pakken bonen, minischaakspel, bal, boek (ik had twee boeken mee – één was wel genoeg), vouwstoeltje. Het maakt uit of je op een camping staat, waar je kunt douchen en recreëren. Wildkamperen betekent doorgaan tot de duisternis

en vroeg opstaan. We hebben de tocht in vier dagen voltooid: twee halve dagen en twee hele dagen, dus hebben we drie dagen gelopen. 109 kilometer plus excursies naar dorpen, zoals naar Gulpen waar we even van de route afgingen en een frietje aten bij cafetaria Zheng op het dorpsplein. En niet te vergeten, we overbruggen 1.718 hoogtemeters. Het glooiende landschap met het frisse groen ziet er vanaf uitzichtpunten aambaar uit. Op sommige plekken is sprake van een leeg landschap: een heel dal zonder enig bouwwerk. Niet dat de mens afwezig is, het is landbouwgebied. Zo'n uitzicht geeft ruimte. Fijn om even een wereld zonder mensen te zien.

Stadsgezichten

De overgang aan het eind van de tocht – wanneer we vanuit de bossen Maastricht inlopen door de volle winkelstraten – is groot en doet de voorkeur voor de leegte sterker voelen. Het gekwetter en gekwinkelaar van vogels klinkt me prettiger in de oren dan het geroezemoes van de menigte. Het is niet onprettig om tijdens het wandelen af en toe mensen tegen te komen en een praatje te maken, maar een lege route zonder passanten en zonder al te veel mannen-geluiden van machines en motoren, is weldadig. Niek heeft in Maastricht een daverende afkeer van de walmende winkelmensen. In deze stad willen we de boekhandel in de Dominicanenkerk bezoeken, maar er staat een Russische rij voor de ingang en daar hebben we het geduld niet voor. In een rustige zijstraat drinken we koffie, de eerste consumptie van de dag, want ons water is op en we hadden, op de Pietersberg, alleen nog water voor pap. De koffie en een warme veganwrap waren heerlijk – ondanks het lange wachten. We zitten buiten op het terras. Onder de luifel zitten we droog en kijken hoe de stadsmensen, onder wie veel studenten, hun leven met zich meedragen. Ik koester bewondering voor Carmiggelt, die gezeten op een terras een levendige anekdote over

de mensen om hem heen kon maken. Misschien zou hij geschreven hebben over de knappe jonge postdame die met zo'n borstbuidel met brieven onder de luifel komt schuilen en die we vervolgens op haar laarsjes met hakken schijnbaar willekeurig door de straat heen en weer zien lopen.

In Wahlwiller nemen we plaats op het terras tegenover de kerk waar we zojuist op het kerkhof onze camembags bijgevuuld hadden. Een passant roept ons toe: 'dat is wel gezegend water!' We kijken in de kerk naar de prachtige passieschilderijen van Aad de Haas. In de gids lees ik dat de schilderijen, die voor deze kerk gemaakt zijn, decennialang elders hebben gehangen omdat de plaatselijke zeloten er aanstoot aan namen. Kleinzieligheid en bekrompenheid zijn ingebakken in de religie. Niek was verrukt van de schilderijen. In het voorportaal steek ik dezelfde kaars aan die ik al eerder aanstak en doe mijn wens. We volgen onze route door het dorp en komen langs de Aad de Haasstraat. Een aha-Erlebnis die een plezierig gevoel van 'aha' geeft waar ik een poos op teer als een roker op zijn sigaret.

De tweede nacht zoeken we een bivak in het Schweiberger Bosch. In de schemering vinden we een bankje met riant uitzicht over glooiende weides waar we de tent willen opzetten. Genietend van het weidse uitzicht drinken we de fles Highland Park leeg. Wanneer wij onze tanden staan te poetsen komen er in de duisternis nog wandelaars langs. We besluiten verder het bos in te gaan. We lopen nog een kwartier door een imposant bos en komen dan bij een grasveld waar wij aan de rand de tent opzetten.

Omlopen

Het vinden van een geschikte bivakplek is het lastigst op dag drie. We hebben dan al veel kilometers in de benen. Op de kaart zien we geen geschikte plek in de buurt en we naderen Maastricht. Bij Eijsden waren we op de Maas gestuit, bij de veerpont. Er hangt een briefje waarop staat dat vanwege Corona de pont tot nader order niet vaart. Er is wel een brug, maar dat betekent acht km. omlopen. Niek heeft er zwaar de balen van. Ik probeer hem moed in te spreken. Langs een saaie landweg gaan we op weg naar de sluisbrug. Aan de andere kant is de terugweg interessanter. Er liggen huizen en dorpjes op de smalle landstrook tussen de Maas en het Albertkanaal, Lixhe, Nivelles en Lanaye, waar het pontje uit Eijsden zou moeten aanmeren. Het is Wallonië en het economisch tijt zit duidelijk niet mee. Het is er nogal mistroostig en vooral onuitsprekelijk lelijk en verrommeld. Niek wordt er helemaal enthousiast van. Zo staan er aan de zichtkant op de Maas vier **garageboxen** naast elkaar, elk op zich een lelijk gedrocht, maar de synergie van lelijkheid doet Niek zijn chagrijn over het omlopen vergeten en hij fotografeert er lustig op los.

Na een krappe twee uur lopen staan we aan de overkant van de pont. Wanneer je een hike maakt, waarom is omlopen dan erg? Zo vraag ik Niek. Het hele idee van een hike is om te wandelen, anders kun je wel thuisblijven. Of zijn we slaaf van het routeboekje? Nieks gemoed is omgeslagen en hij is zo opgemonterd door de Waalse gedachten dat hij die niet had willen missen. Wellicht dat het Nieks invloed is, maar ik begin geïntrigeerd te raken door onappetijtelijke lelijkheid die interessan-

ter kan zijn dan nete niet-lelijkheid. Ergernisarchitectuur.

De laatste etappe

Het wordt donker en daarmee tijd om een slaapplek te gaan zoeken. Bij een groot sluizencomplex waar we zien hoe een groot binnenvaartschip een U-turn maakt, steken we de

Maas nogmaals over. Aan de overkant lopen we stroomafwaarts langs de rivier met links steile hoge krijtrotsen. Bij het plaatsje Petit-Lanaye (of Klein-Ternaaien) volgen we de route via een steil pad omhoog tot boven de rotswand. In de gids lezen we dat er een gevaarlijk smal stuk langs de afgrond aan zit te komen en dat zien we in het donker niet zitten. We buigen daarom van de route af het bos in. In het bos zijn alle zijpaden afgezet, maar wij gaan daar op zoek naar een geschikte slaapplek. Het is een indrukwekkend bos met diepe kuilen en omgevallen bomen. We komen het bos weer uit bij weilanden. In een weiland zien we een bomeneiland. We klimmen over het prikkeldraad en achter de bomen ploffen we in het gras neer, moe en met pijnlijke voeten. Vanaf het plateau kijken we uit over water met in de verte beneden huizen. Het is er adembenemend mooi. Gezeten tegen onze rugzakken, openen we de Caol Ila die ik al 85 kilometer meezeul en proosten we op de grootsheid van deze plek. Wanneer we in de tent liggen steekt de wind op die aanzwelt tot een storm die rukt aan het tentdoek. Klaarwakker wachten we in spanning af of de tent het houdt terwijl de regen striemt over het doek. Van slapen komt niet veel. De volgende ochtend is het echter droog en is de wind afgezwakt. We genieten nogmaals van het uitzicht en om zeven uur zijn we weer *on the road*. Op voor de laatste etappe.

We vinden de route terug en beginnen het stuk over het pad langs het ravijn. We balanceren op het smalle pad, klauteren over omgevallen bomen en stuiten op een oude cementfabriek. We zijn te ver doorgelopen. We moeten een behoorlijk stuk terug, weer over de bomen of eronderdoor. Bij een van de grotten gaat de route steil omhoog. En met

steil bedoel ik echt steil: op handen en knieën worstelen we ons naar boven, ons vastgrijpend en omhoogtrekkend aan rotsen, bomen en wortels. Buiten adem staan we boven. Daar puzzelen we op de beschrijving. Klaarblijkelijk moeten we verder over een smalle richel tussen diepe kuilen door. Het is on-Nederlands afzien en gevaarlijk. Dan staan we plotseling weer op een breed en comfortabel wandelpad: het is wel degelijk Nederland. Er komt toch nog een felle klim en dan staan we, niet op de Pietersberg, maar op D'n Observant, een kunstmatige berg: de afvalberg op de Pietersberg. Het is een anticlimax. Doordat de begroeiing hoog is, is er weinig van het uitzicht te zien. Natuurmonumenten heeft een gedrocht van staal en steen neergezet. De wind steekt weer op. Het is ijsig koud. Op de picknicktafel maken wij met ons laatste water pap. Er is geen water over voor thee of koffie. Alleen pap.

Een ander mens

Met een rugzak op wandelen en op jezelf aangewezen zijn, alles zelf doen, schept een prettige afstand tot de wereld en tot jezelf. Het leven wordt intenser. Je voelt veel meer. Je ervaart de weersomstandigheden en hoe het weer verandert. Het leven is opeens heel overzichtelijk. Je voelt het gewicht van je rugzak. Je voelt je voeten. Je voelt je benen. Steeds zie je nieuwe dingen om je heen, met het gekwinkeler van vogels als muzak. En je hebt veel meer trek en dorst dan in het sedentaire bestaan. Je hebt je hele bestaan compact onder controle. Alles is heel direct. Na het eten je kom schoonmaken met een klein beetje water. Alles opruimen en inpakken. Het hiken neemt me in beslag en ik denk niet aan de beslommingen die mij bezig zouden kunnen houden. De dagen zijn lang en intens. Doordat ik niet goed kan slapen in de tent en steeds wakker word, herinner ik me mijn dromen beter. Het is een wilde wereld die in de nacht onder mijn schedel blijkt rond te razen vol zaken die het daglicht niet kunnen verdragen.

Jammer dat ik een pijnlijke blaar op mijn linkerhiel heb. Vermoeidheid gaat over na een nacht rust, maar een blaar niet. Blaren zijn een groot probleem voor wandelaars. Ik herinner me dat ik tijdens scoutinghikes in mijn jeugd al na enkele ki-

lometers blaren had en dat wandelen afzien was, tot bloedens toe. Inmiddels heb ik betere schoenen, maar ben ik nog steeds niet blaarvrij. Zonder blaren zou het lopen een stuk aangener zijn. In de ochtend duurt het een poos voor de blaren weer enigszins ingelopen zijn. Ook Niek heeft er last van en we slenteren de eerste kilometers moeizaam voort. Als ik al voornemens maak, dan is dat voor volgende wandeltochten en het zoeken naar betere schoenen om minder te hoeven afzien.

Thuis

Thuis loop ik in gedachten de trail opnieuw. Deze tocht heeft indruk gemaakt. Ik kom er achter dat de kolos die wij, toen wij Vaals naderden, aan de horizon in Duitsland zagen opdoemen, het megalomane Akense ziekenhuis is. Het ziet eruit als een binnenstebuitengebouw waarbij net als bij het Centre Pompidou in Parijs de buizen buitenom lopen. Het is niet bepaald een gebouw met grandeur. Meer een ingenieursgebouw. Maar het uitzicht is vast mooi op het glooiende groene coulisselandschap. Door achteraf dingen op te zoeken kun je je reis extra invulling geven. De nieuwe informatie verandert de herinnering. Begrip kan achteraf komen. En je kunt begripsvorming een handje helpen door gerichte studie.

Gezeten in mijn fauteuil, thuis met geluiden van mannen die met machines in hun tuin werken, speel ik de hike in gedachten af, op zoek naar het soort mensen dat we onderweg tegenkwamen. Er zijn de medehikers, meestal met zijn tweeën, vaak een echtpaar, dikwijls met grijze haren. Er zijn de familiewandelaars met kinderen, meestal in de buurt van een parkeerplaats, hardlopers, trailrunners (dat zijn ook hardlopers, maar die lopen meer dan een rondje en ze hebben een andere uitrusting), mountainbikers, mensen met honden, vaak in de buurt van huizen of parkeerplaats, scouts die aan het hiken zijn, mensen die in hun tuin werken, mensen die naar hun auto lopen. Vroeger moeten er

mensen op het land hebben gewerkt. Nu is het grotendeels gemechaniseerd en daarom leeg. Er rijden soms monstertractoren over de uitgestrekte kale velden. Alleen een wijnbouwboer zag ik te voet in actie bezig wijnranken op te binden.

Zien is niet opmerken; opmerken is niet verwerken. Ik word getergd door het getekende landschap, alle sporen van leed en slachtoffers. Door de onbekommerdheid van het wandelen schemert de ondraaglijke zwaarte van het onnodig leed dat op en om onze weg heeft plaatsgevonden, en – en dat maakt het nog zwaarder – nog zal plaatsvinden. Mijn kruistocht is een vreedzame pelgrimage. Een kruistocht wil het zogenaamde goede aan anderen brengen, desnoods met geweld. Een pelgrim reist voor zijn eigen zielenheil en gemoedsrust. Ik ben zowel een kruisvaarder als een pelgrim. Als pacifistische kruisvaarder wil ik onnodig leed voorkomen en daarmee anderen belemmeren slecht te doen. Als pelgrim ben ik op reis voor mijn gemoedsrust. Ik gebruik de leegte die in mijn hoofd ontstaat tijdens het wandelen, om mijn gedachten te ordenen, om te zien of gedachten indalen en ik ooit een keer mijn magnum opus kan schrijven. Ik ben een doemprediker in het diepst van mijn gedachten. En nu weer thuis – niet wandelen maar boze tekstjes typen.

[Dit artikel is ingekort door de redactie]

Roel van Duijn

De oudere lezers onder ons kennen Roel met zijn stormachtig verleden uit de media. Het begon in mijn tienerjaren met de anarchistische Provobeweging. Later ben ik hem weer uit het oog verloren doordat de doelstelling en mijn toenmalig geloof niet overeen kwamen. https://nl.wikipedia.org/wiki/Roel_van_Duijn Ik kwam zijn naam weer tegen in het anarchistisch tijdschrift De AS. Het werd begin dit jaar gestopt. Roel is ook actief op Facebook en schrijft o.a. columns over de zin en onzin van complottheorieën. In een kort contact via Messenger vroeg ik hem of hij kon schrij-

ven voor De Vrijdenker of dat we gebruik mochten maken van zijn artikelen. Hij sprak er zijn verwondering over uit dat het blad nog bestond. Anton Constandse was zowel actief in De Vrije Gedachte als de Anarchistische beweging. Het artikel op blz. 11 over Chen Quanguo vindt hij belangrijk om te publiceren omdat de genocide in China nog veel te weinig aandacht krijgt. Hoewel we als Atheïstische beweging de religie achter ons hebben gelaten, vinden we de onmenselijke aanpak van de afwijkende mening in China tegenover deze bevolkingsgroepen een kwalijke zaak.

Jaap van Dijk

Chen Quanguo: architect van de genocide in Xinjiang

Roel van Duijn

China pleegt een genocide tegen de Oeigoeren. Meer dan een miljoen mensen zijn opgesloten in concentratiekampen in Xinjiang, een ruw en bergachtig gebied in het westen dat tweemaal zo groot is als Duitsland en 11 miljoen inwoners rijk. Marteling en sterilisatie van vrouwen zijn in Xinjiang dagelijks werk. Uitroeiing van deze minderheid is het doel. Dit huiveringwekkende feit is onlangs door de regering van de VS en de parlementen van Canada en Nederland erkend.

Wie zijn de daders? Er is één man die in het oog springt als hoofdverdachte, als de mogelijke Chinese Heinrich Himmler of Reinhard Heydrich.

Chen Quanguo (65) werd in augustus 2016 de hoogste functionaris van de Chinese Communistische partij in Xinjiang. Niet toevallig was het Chen die geroepen werd om de weerstand van de Oeigoeren te breken. Hij had al ervaring. Chen had de vijf voorgaande jaren hetzelfde in Tibet gedaan en deze provincie in een politiestaat veranderd. De Tibetanen werden van alle mensenrechten beroofd en gedwongen om elkaar te bespioneren. Ze leven nu in een geraffineerd doolhof van versperringen en politiebureaus, vol monitors en af luisterapparatuur. Computers registreren er elke ongewenste afwijking. Alle bewegingsvrijheid werd de Tibetanen in hun eigen gebied ontnomen. Voor zover nog niet gesloopt, kwamen de kloosters onder leiding van staatsgetrouwe Han-Chinezen te staan. Tibetaanse woningen moesten de Chinese vlag laten wapperen, in huiskamers moest een portret van Mao of Xi Jinping boven de schoorsteen hangen. Nu hoort de wereld niets meer van Tibet. Chen heeft in enkele jaren tijd alle oppositiegeluiden gesmoord. Hij was de aangewezen man om de voorgenomen behandeling van de Oeigoeren ten uitvoer te brengen.

Chen ziet eruit als elke Chinese leider. De haarscheiding links, het pak donkerblauw, de oogopslag ernstig. Onderscheidt hij zich misschien door middel van zijn uitspraken? Nee, ook daar let hij goed op. Op een drukbezochte persconferentie van de Chinese autoriteiten van Xinjiang, eind 2019 in Beijing, liet hij gouverneur Shohrat Zakir het woord voeren, iemand die in rang onder hem staat. Toen een journalist een vraag stelde over de detentiekampen, fluisterde Chen Shohrat iets in, waarop die antwoordde dat deze strafkampen 'kostscholen' waren. Zelf beantwoordde Chen geen enkele vraag. Wel maakte hij een beleefd en tijdig einde aan de bijeenkomst: 'Ik wil mijn oprechte dankbaarheid tot uitdrukking brengen aan

de Chinese en buitenlandse journalisten voor hun belangstelling voor Xinjiang.'

Zoals alle Chinese leiders ontkent ook Chen de concentratiekampen voor de Oeigoeren en andere minderheden als de Kirgiezen, Kazachen, Mongolen en christenen. De autoriteiten beschrijven deze centra liever als 'beroepsopleidingen', waar zij Mandarijn leren en worden weggehouden van 'religieus extremisme.'

Genadeloos

In gelekte documenten uit 2019 laat Chen zich beter kennen. Deze kampen moeten 'als scholen onderwijzen, militair beheerd worden en als een gevangenis verdedigd'. Daarin spoort Chen ook zijn collega's aan 'iedereen op te ruimen die opgeruimd moet worden', in het voetspoor van de grote leider Xi, die na een Oeigoerse aanslag in 2014 opriep 'absoluut geen genade' te tonen.

Chen drukt zich duidelijk meer omfloerst uit dan zijn rechterhand Zhu Hailun. Toen Chen in januari 2017 concentratiekampen in de Oeigoerse hoofdstad Urumqi liet bouwen, riep Zhu onbeschoornd op tot hard optreden: 'We moeten onze geweren laden, onze zwaarden uit de schede trekken, harde klappen uitdelen tegen de terroristen en niet terugdeinzen om genadeloos toe te slaan'. Chen is anders, hij is een man van daden. Zodra hij in Tibet in functie was, liet Chen nieuwe politieagenten aanrukken. Hij verdeelde de hoofdstad Lhasa in kleine stukjes, die elk een politiebureau kregen. Van uur tot uur patrouilleerde de politie om naadloos toezicht te houden. Huishoudens werden aan elkaar gekoppeld om elkaar te bewaken en over elkaar verslag uit te brengen aan de politie. Dit 'dubbel verbonden huishoudens-beheerssysteem' bracht hij later mee naar Xinjiang.

Nadat Chen de macht had overgenomen in Tibet steeg het aantal **zelfverbrandingen** door Tibetaanse monniken, nonnen en burgers explosief. Naar schatting een paar honderd mensen hebben zich op deze manier verzet tegen de onderdrukking door het Chinese regime, hopen dat hun actie de wereld zou wakker schudden. Maar Chen liet de politie erop los slaan en schieten. Zelfverbranders die hun protestactie overleefden, liet hij isoleren of verdwijnen. Hun families zijn gearresteerd of gedetineerd, wat weer nieuwe vormen van protest teweegbracht. Duizenden monniken en nonnen werden uit boeddhistische kloosters gehaald, hun huizen verwoest en met bussen naar herop-

voedingskampen gestuurd. Die heropvoedingskampen schoten tijdens Chens bewind als paddenstoelen uit de grond. Op een video is te zien hoe nonnen worden gedwongen op een podium Chinese liedjes te zingen en te dansen. Terug naar de kloosters was er voor hen niet bij, dwangarbeid wel.

Chen beschreef zijn Tibet-politiek als een 'campagne voor handhaving van stabiliteit'. In een rapport uit 2016 van Human Rights Watch valt een citaat te lezen, waarin hij zich tevreden toont over zijn werk in Tibet. In ondoordringbare woorden: 'Wij hebben de wet gevolgd door toe te slaan en genadeloos op te treden tegen illegale organisaties en sleutelfiguren die de kliek van de veertiende Dalai Lama volgen en uit separatisme infiltratie- en sabotage activiteiten ten uitvoer brengen, doordat wij verborgen gevaren en de voedingsbodem voor het ondermijnen van de stabiliteit van Tibet neersloegen en effectief de hoogste belangen van de staat en de algemene belangen van de maatschappij beveiligden.'

Beijing was gelukkig met Chen. Grote leider Xi Jinping zorgde ervoor dat zijn favoriet Chen werd overgeplaatst naar Xinjiang, om daar op eenzelfde manier huis te houden. Chen liet een kapot Tibet achter. Het nomadische karakter van de samenleving was vernietigd, marteling was er nu dagelijkse praktijk geworden. In China is software ontwikkeld (o.a. door Huawei) waarmee Oeigoeren kunnen worden herkend in camerabeelden.

Energiek

Xinjiang was zijn nieuwe prooi. Weer regelde Chen direct een massieve politiemacht en huurde hij 'politieassistenten' en 'beveiligingsgardisten' in. Het ging direct om een politiemacht van 30.000 man politie. Net als in Tibet verschenen er in Xinjiang overal politiebureaus, 7.300 checkpoints, monitors. Mensen werden strak onder zijn regime gebracht. De al bestaande concentratiekampen breidde hij op grote schaal uit. Chen voerde preventieve internering in en liet de meerderheid van de minderheden heropvoeden. Verder werden de paspoorten van Oeigoeren en andere minderheden in Xinjiang in beslag genomen. Het was afgelopen met vrij reizen, ook in China zelf.

Oeigoeren werden, met honderdtallen tegelijk én met politiebewaking, uitgehuurd aan firma's om in het hartland van China dwangarbeid te verrichten. 'Studenten' heten deze dwangarbeiders, ongeacht hun leeftijd, want ook ouderen worden zonder pardon als pakketten op de trein gezet. Ze zijn via internet bestelbaar.

Zoals hij ook in Tibet deed, bevordert Chen een sterke instroom van Han-Chinezen naar Xinjiang om het bevolkingsoverwicht van de Oeigoeren te verminderen. In de kampen verliezen Oeigoeren hun haren. Die worden als pruiken en haarstukken in de wereld verhandeld. Een vondst bij de Amerikaanse douane van zulk haar heeft bijgedragen aan het Amerikaanse genocide-onderzoek, wat Chen pijn schijnt te hebben gedaan.

Chen doet al zijn werk met grote persoonlijke energie. Op vrije dagen zit hij achter zijn bureau en ontbiedt hij zijn collega's. 'Wat hij ook doet, hij doet het met extreme

en ongeëvenaarde speed, urgentie, middelen en vooruitziendheid', zegt de Duitse antropoloog Adrian Zenz, een van de eerste onderzoekers die de terreur in Xinjiang hebben blootgelegd. Zelf gebruikt Chen bloemrijke woorden voor het werk dat hij doet. 'Wij brengen mensen van alle etnische groepen ertoe de eenheid net zo lief te hebben als hun eigen ogen, die eenheid te koesteren net zoveel als hun eigen levens, en dicht bij elkaar te staan als de zaden van een granaatappel.'

China claimde een paar jaar terug dat Chen 1.588 'terroristische groepen' vernietigd heeft en duizenden 'terroristen' gearresteerd. Sindsdien zijn de getallen ongetwijfeld nog opgelopen. Geen wonder dat een man met zoveel verdiensten in 2017 tot lid van het 25 man sterke politiebureau van de Communistische partij van China is benoemd. Zijn ster is rijzende. Gaat de vergelijking van Chen met nazi's als Himmler of Heydrich op, de belangrijkste organisatoren van de Holocaust, 's werelds bekendste genocide? De foltermeester van Tibet en Xinjiang is meer een anoniem type. Het is daarom ook geen toeval dat bijna niemand in de wereld hem kent, in tegenstelling tot de beruchte nazi-kopstukken.

Chen stelt zich bewust onopvallend op, in een merkwaardig contrast met zijn prominente rol. Dit lijkt bij het systeem te horen waarin persoonlijke gegevens over politieke functionarissen in China buiten het oog van het publiek worden gehouden. Hij heeft een vrouw, maar daar blijft het bij. Wonen ze samen, en waar? Hebben ze kinderen? Hij is oppermachtig, maar privé is hij een spook. Ook zijn daden worden versluierd. Dat het hier om genocide gaat, wordt zorgvuldig verborgen gehouden, net zoals ook de nazi's dat deden.

Er is wel een verschil tussen de genocide op de Joden en die tegen de Chinese minderheden. De eerste ging gepaard met massale, geconcentreerde moordpartijen, de tweede voor zover bekend niet. In Xinjiang en Tibet gaat het om systematische en gewelddadige onderdrukking van mensen, gepaard gaande met gecamoufleerde en verspreide moorden. Geen Auschwitz, maar het resultaat lijkt er wel op. Het gaat hier om geforceerde etnische verdamming en culturele genocide voor miljoenen.

Maar er is nog een verschil met de beruchte SS-opperhoofden. Als de wereld niet snel ingrijpt, zal Chen Quanguo veel langer de tijd krijgen om zijn werk af te maken. Dit, totdat hij zal verschijnen waar hij hoort: het Internationaal Straf Gerechtshof in Den Haag. Maar dat zal voorlopig niet gebeuren, want China erkent het hof niet.

Wat de EU kan doen, is zich aansluiten bij de Amerikaanse sancties tegen Chen. Sinds juli 2020 mag hij dat land niet meer in en zijn zijn tegoeden er bevroren. Ook moeten we niet deelnemen aan de Olympische Winterspelen in Beijing.

Het gevaar van 'woke' wordt overschat

Maarten Gorter

Regelmatig heb ik via de mail discussies met hoofdredacteur Sicco Polders over het verschijnsel 'woke' en het gevaar daarvan. Ik ontken niet de onwenselijkheden die toegeschreven worden aan woke maar ik ben van mening dat de aandacht en angst voor woke overtrokken zijn. Vandaar dat Polders en ik besloten hebben om allebei een artikel te schrijven over 'woke' in de Vrijdenker, Polders neemt een standpunt in dat inhoudt dat hij 'woke' als een groot gevaar ziet – zijn artikel vindt u elders in dit nummer – en ik hier zal een meer relativerend standpunt innemen.

Om de massale aandacht van de media voor wat men 'woke' noemt te begrijpen moeten we een kleine stap terug in de geschiedenis doen, naar de jaren 80.

De chocoladeletters van de tabloids

De Britse tabloid The Sun kondigde eind jaren '80 met zijn beruchte chocoladeletterkoppen het einde van de vrije samenleving aan, er was namelijk een nieuw gevaar opgedoken dat zij maar meteen de smadelijke naam 'Loony Left' (maf links) gaven. The Sun omschreef de 'Loony Left' als: "irrationally obsessed with minority and fringe issues" en "paranoid about racial and sexual 'problems' that were wholly imaginary on their parts, without actual substance". De boulevardkranten in hun zo beruchte polariserende hoofdredactionele commentaren hekelden dat activisten in de Labour Party overal racisme en

homofobie in zagen. Vooral grote steden waar jonge Labour-activisten in de meerderheid werden gekozen in de gemeenteraad, moesten het ontgelden in de tabloids. De jonge Labour-leden zouden streven naar een totale vernietiging van de Britse cultuur. The Sun en de Daily Mail stelden daarom de kiezers voor de keus: als u Labour kiest bij de aanstaande verkiezing dan verandert Engeland in een 'Totalitaire Staat' waar alles verboden wordt omdat het kwetsend voor minderheden is.

De werkelijk obsessieve media-aandacht voor de 'Loony Left' heeft vruchten afgeworpen, Labour boekte in 1987 een van de slechtste verkiezingsresultaten ooit, veel politicologen zien de rol van de tabloids als de primaire oorzaak hiervan.

Jaren later werd nog eens onderzoek gedaan of de 'Loony Left' daadwerkelijk heeft geleid tot grote censuurpraktijken en criminalisering van de Britse cultuur – iets wat de tabloids voorspelden – de conclusie was dat het meeste grotendeels hetzelfde is gebleven. Vaak ging het om zeer marginale verschijnselen zoals een enkele Britse kinderopvang die niet meer het liedje *Baa Baa Black Sheep* wilde zingen omdat er een mogelijke racistische connotatie bij dat lied zou zitten. Opmerkelijk genoeg wees onderzoek wel iets anders uit, eind jaren '80 was er enorme censuurdrang in Engeland op horror- en erotiekfilms die daar van de tabloids, conservatieve activisten en zelfs van de toenmalige premier Thatcher de nogal paternalistische betiteling 'video nasties' kregen. Honderden horrorfilms werden verboden door de Britse regering waaronder beruchte films als *Texas Chainsaw Massacre* (1974), *Cannibal Holocaust* (1980) en *The Evil Dead* (1981). Op grond van de 'video nasty'-wet moesten alle horror- en erotiekfilms gekeurd worden door een quasi-overheidsorgaan waar oppercensuurkeizer James Fer-

man het ultieme veto-recht had om alle films te verbieden die hij verwerpelijk vond. Het bleek dus niet de 'Loony Left' maar het machtige establishment van de Conservatieve regering te zijn dat het meest aan censuur deed. Het meest opvallende was trouwens dat het pleidooi voor de 'video nasty'-censuur kwam van de tabloids The Sun en Daily Mail, juist in de periode dat zij obsessief schreven over de 'Loony Left'.

'Woke' is de nieuwe Loony Left

Met de huidige aandacht voor het racismemedebat door o.a. Black Lives Matter en de discussies over het koloniale verleden hebben de tabloids in Engeland en Fox News in Amerika een nieuwe term gevonden om deze bewegingen aan te vallen: 'woke'. Het klopt dat het woord 'woke' in de uitdrukking *Stay woke* een korte periode werd gebruikt door enkele activisten, maar net zoals de woorden *fascist*, *communist* en *radicalist* heeft het allang zijn oorspronkelijke betekenis verloren en wordt het vooral als scheldwoord gebruikt. Dat zien we doordat de conservatieve Angelsaksische media naast het gebruik van

hun favoriete scheldwoorden '*communist*' en '*fascist*' nu ineens alles tot '*woke*' bombarderen. Prinses Meghan heeft nu de naam '*The Queen of Wokeness*' gekregen, de Democratische Partij is nu de '*Woke Party*' en Joe Biden is de '*Woke in Chief*'. Alle progressieve standpunten zijn nu ineens '*woke*', betere toegang tot het stemrecht voor minderheden, het verwijderen van de vlag van de voormalige Geconfedereerde Staten uit nog bestaande hedendaagse symbolen, het recht op abortus en verdere bevordering van de gelijkheid man-vrouw. Dit allemaal is nu ineens '*woke*', terwijl het al decennialang strevingen zijn van progressieve partijen en bewegingen in de VS. De term '*woke*' is daarmee een onderdeel van een delegitimerings-campagne, woke staat gelijk aan '*fringe issue*', 'irrationeel' en 'extreem'. Als je een opvatting hebt die het stempel '*woke*' krijgt, word je meteen afgeschreven, dan is het niet eens nodig om met je in debat te gaan, je bent dan een extremist waar niet mee te praten valt. Het Nederlandse woord 'wappie' zou je als een evenknie van '*woke*' kunnen zien.

Polders verwijst in zijn artikel naar de criminoloog Buikhuisen, die gedelegeitmeerd werd door de linkse kerk met termen als nazi en racist, maar juist het delegitimeren van

de verbieden, hij en de conservatieve media ineens met massale aandacht voor '*woke*' kwamen, alsof zij niet wilden dat het over echt gevaarlijke censuur zou gaan in de media. Het is dan ook vreemd hoe weinig er geschreven wordt over de echte censuur, zelfs niet door kwaliteitskranten als de NRC en de Volkskrant. Zo gaf geen enkele krant in Nederland aandacht aan een decreet van Trump waarin hij studenten en professoren verbood om op te roepen tot een boycot van Israël. Ook vergelijking van Israël met het apartheidsregime van Zuid-Afrika en Nazi-Duitsland werd verboden. Terwijl 18-jarige meisjes die aan het schreeuwen waren tegen de controversiële conservatieve denker Jordan Peterson tijdens een debat op een universiteit vol de aandacht kregen van de media. Ook kwam er geen aandacht van de media toen de conservatieve Britse Minister van Onderwijs dreigde geld af te pakken van universiteiten als zij studenten niet zouden straffen die oproepen tot een boycot van Israël. Wel kwam er aandacht voor allerlei '*woke*-gerelateerde onderwerpen" op Britse universiteiten. Het is sowieso ernstig gesteld met de Israël-kritiek op Angelsaksische universiteiten, tientallen van hen hebben nu lezingen over apartheid in Israël verboden. Toch hoor je nauwelijks iets over deze vorm van censuur terwijl dit een veel gevaarlijkere vorm is dan het hysterische geschreeuw van piepjonge studenten op universiteiten.

Hysterisch schreeuwende studenten zijn trouwens ook niet iets nieuws, dat kenden we al van de 1968 opstanden (BH's gooien naar conservatieve leraren klinkt trouwens behoorlijk '*woke*'). Ook waren er in de jaren '80 grote (raciale) spanningen op Angelsaksische universiteiten waar activistische studenten lijnrecht tegenover studenten stonden die een nogal nostalgisch gevoel voor rassensegregatie hadden. Vechtpartijen en scheldpartijen met de gebruikelijke beledigingen als '*racist*' en '*communist*' waren aan de orde van de dag. Als reactie hierop kwamen universiteiten met de beruchte '*speech codes*', iets wat toen ook al als bedreiging werd gezien van de vrijheid van meningsuiting. Er zijn soms dan ook terechte zorgen over de korte teentjes van bepaalde studenten en bepaalde anti-racisme-activisten die wel erg snel de racismekaart trekken, maar dat betekent niet dat we in het media-offensief van de tabloids, Fox News en in wat mindere mate de Telegraaf moeten trappen. Zij willen ons de ogen doen sluiten voor de echte censuur, vaak omdat deze media daar een politiek belang bij hebben. Want de grootste bedreiging voor de vrijheid van meningsuiting zijn altijd de Staat en de zittende macht geweest; of het nu de anti-homowet in Hongarije is of het verbod in Rusland om kritiek te leveren op de rol van het Rode Leger in de Tweede Wereldoorlog of het steeds verder gaande criminaliseren van Israël-kritiek, de primaire aandacht van vrijdenkers moet op dit soort situaties gericht zijn en niet op nauwelijks politieke macht hebbende schreeuwende studenten.

progressieve personen, wetenschap en standpunten als '*woke*' doet naar mijn mening denken aan de situatie Buikhuisen. De beschuldiging van '*woke*' te zijn is dan ook niets anders dan de term *Loony left* uit de jaren '80 en je kan nog verder teruggaan naar de jaren 60 toen de Afro-Amerikaanse burgerrechtenbewegingen werden afgedaan als '*outside agitators*'. Ook de apocalyptische verhalen die over '*woke*' worden geschreven (zelfs in De Vrijdenker) doen denken aan de angst voor de 'Totalitaire Staat van de *Loony Left*'.

Voorafvallend vind ik dat precies in de week dat Trump maar liefst drie kritische boeken over hemzelf wil-

Het aanstootgevende kruis

Anton van Hooff

Ik ben een verzamelaar van kruisbeelden. Curieuze exemplaren fotografeer ik, zoals Jezus met piemel in een park te Kopenhagen en een Jezus die zelf zijn handen met spijkers

uitbeeldden. Van omstreeks 430 dateert een paneeltje van een gewijd doosje, *pyxis*, waarop Jezus, weliswaar als onbewogen *godmens*, aan het kruis hangt. Het publiek werd toen niet meer geconfronteerd met de dagenlange gruwelijke doodsstrijd van een tot het kruis veroordeelde misdadiger, sinds Theodosius I, keizer 379-394, enkele decennia eerder die executiemethode had afgeschaft. De voorstelling waarbij het goddelijke van Jezus wordt benadrukt, blijft bijna een millennium gangbaar. Pas in de late middeleeuwen verschijnt de gruwelijk lijdende *mensgod*, die sindsdien de vertrouwde voorstelling is.

Voor de weerzin die een gekruisigde god wekte, zijn er directe bewijzen. Zo was er een Jood die demonstreerde met het bord: 'God der christenen: ezelsjong'. Er was iemand met ezelsoren afgebeeld, met één voet als hoef, gehuld in een toga en met een boek in de hand (*Apologeticum* 16,12 en *Tot de heidenen* 1,14). Er was namelijk een wijdverbreid gerucht dat christenen

en al heeft losgetrokken uit Würzburg. Kunstenaar Bart Jansen laat Jezus zelf met een accuboormachine een gat in de linkerhand aanbrengen; boven zijn hoofd hangt in het Latijn het opschrift 'Koning van het doe-het-zelven'. Dit is een van de talrijke spotprenten over de kruisiging die op het internet te vinden zijn. Onbedoeld komisch is de Jezus met de flaporen in Barcelona, waarover ik in nummer 50.10 van dit blad schreef (de afbeelding verscheen in het volgende nummer). In dat stuk werd ook uitgelegd dat de kruisdood van hun godmens ook voor christenen moeilijk te verteren was. Daarvoor was die executiemethode te gruwelijk en schandelijk. Nu was de oudheid wel wat gewend op het gebied van bizarre godsvoorstellingen, maar een god aan het kruis was van een ongehoorde onsmakelijkheid.

Schandaal

Terecht spreekt Paulus in zijn *Eerste brief aan de Korinthiërs* (1:25) dan ook van het *skandalon* van het kruis. De gangbare vertaling 'ergernis' is te zwak. Die dood was een 'schandaal' voor heidenen en Joden, maar een struikelblok voor het geloof van aspirant-christenen.

In het genoemde artikel vertelde ik dat het eeuwen duurde voordat de christenen zelf Jezus aan het kruis

De gekruisigde heeft zijn handen losgemaakt; Würzburg.

de ezelskop vereerden of het zelfs met ezels deden.

In mijn artikel over de gekruisigde in Barcelona die nu aanspraak zou maken op 'otoplastiek' van een plastisch chirurg, beschreef ik ook de vroegste afbeelding van het crucifix, een cartoon uit de derde eeuw. Toen heeft iemand in het keizerlijk paleis in Rome in de wand een afbeelding gekrast van een mens met ezelskop aan het kruis. Ervoor staat iemand in gebedshouding. Het Griekse bijschrift luidt: 'Alexamenos vereert god'.

Het redden van het kruis

Zoals gezegd beelden de christenen zelf de eerste eeuwen het kruis niet af. Ze spreken er wel over, want Jezus' dood en verrijzenis was nu eenmaal de kern van de christelijke leer. In apologieën wordt geprobeerd met redeneringen het kruis verteerbaar te maken. Had het niet de vorm van het staketsel waaraan symbolen van de overwinning werden opgehangen, het *tropaeum*? Ook de veldtekens, *signa*, van het Romeinse leger, die in een schijn in het legerkamp werden bewaard en vereerd, bestonden uit een paal met een dwarsbalk. Dus eigenlijk was de kruisvorm geheiligd, zo betoogt Tertullianus (ca. 160 – ca. 230) in zijn *Apologeticum* (16,7).

Iustinus Martelaar (ca. 110 – ca. 168) had het naast trofee en veldtekens in zijn *Eerste Apologie* (55) in de sfeer van gebruiksvoorwerpen gezocht. Beheerste de ra in trofeevorm niet de zee? Ook de ploeg, die de aarde openscheurde, had de kruisvorm. En veel werktuigen van

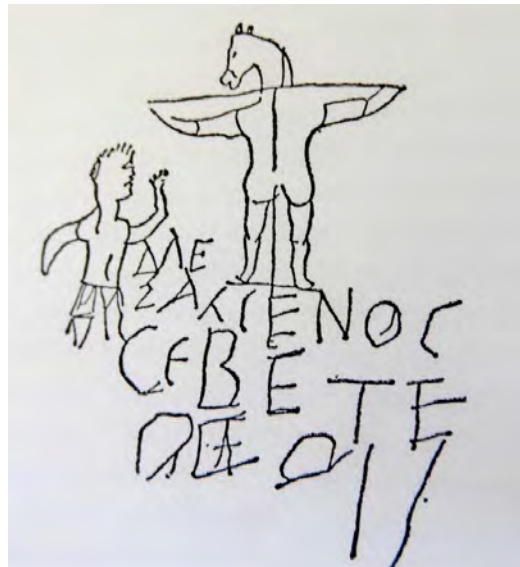

Schilderij van Bart Jansen, met in Latijn: 'koning van het doe-het-zelven'.

handwerkslieden hadden het als basis. 'En de menselijke gestalte verschilt in geen ander opzicht van de redeloze dieren dan in het recht op te gaan en de handen uitgestrekt te houden en in het gezicht vanuit het voorhoofd geplaatst te hebben wat de neus heet, waardoor er ademhaling is voor het levende wezen. Hij draagt geen andere vorm dan het kruis.' Had de profeet niet gezegd dat de 'ademtocht vóór ons gelaat Christus de Heer' was? Kennelijk denkt Iustinus dat dat raadsachtige 'vóór ons gelaat' betekent: vooraan in ons gezicht. Maar dat staat er niet in het Oude Testament, niet eens letterlijk. Ik heb het in mijn Griekse Septuagint nagekeken. In *Klaagzangen* 4:20 Jeremiah Jeremia dat god het Joodse volk heeft overgeleverd aan de vijanden. Letterlijk staat er: 'De adem van ons gezicht Messias de Heer werd in hun kuilen gevangen.' De Nieuwe Bijbel-Vertaling (NBV) van 2004 geeft de klacht zo weer: 'De gezelfde van de Heer, de adem van ons leven, is in hun kuil gevangen.' Kan het Griekse woord voor 'gelaat', *prosopon*, ook leven betekenen? Het kan staan voor 'persoon', zoals wij kunnen zeggen: 'laat je gezicht eens zien', maar het blijkt om een opeenstapeling van misverstanden te gaan, zoals bleek toen ik tot

Reconstructie van de kruisigings-techniek: nagels tussen ellepijp en spaakbeen (ze zouden de handen uitscheuren) en een zitbalkje.

Spottend graffito uit het keizerlijk paleis in Rome, derde eeuw: 'Alexamenos vereert god'.

de grondtekst wilde gaan. Nu ben ik nooit ver gekomen in het Hebreeuws, dus vroeg ik dr. B.D. Suchard in Leiden om hulp. Die legde uit dat de Griekse Septuagint waarschijnlijk de Aramese weergave van het Hebreeuwse woord verkeerd heeft verstaan. Dat Aramese woord staat niet alleen voor 'neusgaten' – niet gek in verband met adem – maar ook voor 'gezicht'. Die foutieve betekenis werd in het Grieks met *prosopon* vertaald en gaf Iustinus aanleiding om – via een foutieve weergave – tot zijn argument te komen dat de bijbel het argument ondersteunt dat het gelaat de geheiligde kruisvorm toont. Heerlijk zo'n filologisch uitstapje. In elk geval citeert Iustinus verkeert en geeft een gezochte draai aan de foutieve aanhaling in zijn krampachtig pogen het kruis te 'verkopen'.^[1]

Na het argument van de trofeeën en de veldtekens voert Iustinus nog een argument aan: als bij jullie (hij spreekt heidense magistraten aan) keizers zijn gestorven, wordt bij de uitvaart een wassen beeld van hen aan een kruisvormig staketsel in de stoet meegevoerd en in het opschrift

noemen jullie hen goden. Hier refereert de apologete aan de ceremonies bij de apotheose, vergoddelijking, van de goede keizer. Deze werd na zijn dood *divus* verklaard en kreeg tempels en priesterschappen.

De geloofsverdedigers moesten zich, zo blijkt, in heel wat bochten wringen om het kruis verteerbaar te maken, zogenaamd voor de adressanten van hun apologieën, maar natuurlijk in de eerste plaats voor hun geloofsgenoten. Er was zelfoverwinning nodig om zich bij het kruis neer te leggen. Tertullianus, de enig genietbare christelijke schrijver, neemt die daad van 'intellectueel masochisme' op in zijn reeks paradoxen met als bekendste: 'Ik geloof want het is absurd'.^[2] Daar gaat het om de ongelooflijke leerstelling dat Gods zoon gestorven is. Daarvóór roept Tertullianus uit: 'Gekruisigd is Gods zoon, het beschaamt niet, omdat het om te schamen is.' Het was dus een beschamend *skandalon*.

Jezus hangt als god/mens onbewogen te verlossen, met als tegenhanger de aartszondaar Judas, die zich verhangt. Paneeltje van een pyxis in het Brits Museum.

Je keek te ver - Marjoleine de Vos

Enno Nuy

Je keek te ver. Dat wat je zoekt is hier. Schrijft Marjoleine de Vos, dichter en essayist, redacteur bij de NRC. In dit essay verkent ze het wandelen in de natuur en maakt ze ons deelgenoot van al haar invallen, associaties en overwegingen. Wandelingen die ze dagelijks maakt in en rond het Groningse dorpje Zeerijp, waar wijzelf onlangs een week verbleven. Je moet sporen leren herkennen, anders zijn er eenvoudigweg geen sporen, schrijft ze en dat kan ik alleen maar van harte onderschrijven.

Ook al zien ook wij in Groningen rechtgetrokken sloten en monocultuur van raaigras, al ontbreken al die vogels, bloemen en insecten die er ooit waren en die niet zonder elkaar kunnen – valt er een soort weg, dan delven ze uiteindelijk allemaal het onderspit – toch is er hier genoeg te zien. Vaak wordt agrarisch gebied als natuur beschouwd maar niets is minder waar. Maar wie geen herinnering heeft aan natuur, zal die ook niet herkennen en zich met veel minder al tevreden stellen.

En, schrijft De Vos, wie het landschap niet leest, die ziet niets wat in stand gehouden moet worden. Pas als je hardnekkig blijft kijken naar steeds maar hetzelfde, doe je ontdekkingen, dan zie je gebeurtenissen in kleine veranderingen.

Melancholie

Het ligt voor de hand het landschap te vergelijken met de stad. Het landschap is per definitie zoveel kwetsbaarder dan de stad. Ingrepen in het landschap zie je onmiddellijk, misschien ook omdat er bij het overgrote deel van die ingrepen sprake is van verarming. In dit essay meandert De Vos van stad naar landschap, van herinneringen naar melancholie. En dat laatste brengt haar bij de film *Melancholia* van Lars von Trier, een film waar de schrijfster maanden naar van was, schrijft ze, vanwege de zinloosheid van alles. Op mij maakte het tweede deel van de film eveneens diepe indruk en ik vermoed vanwege diezelfde zinloosheid, vanwege het onvoorstelbaar overweldigende van zo'n kolossale onontkoombare natuurramp. Als zelfs al onze sporen met ons zijn uitgewist, was alles vergeefs en volstrekt zinloos. Haast onvoorstelbaar en tegelijkertijd fascinerend wat een wereld van verschil ook maar het minneste spootje, teken van ooit onze aanwezigheid kan maken. De schrijfster kan niet uit de voeten met de onbevattelijkheid van *Melancholia* en zij verlangt naar een God als ze dicht:

We zijn vergaan tot voor ons leven
Niets had dus zin. We waren er niet even,
we waren niet. Tenzij iemand ons ziet.

Ze vindt mij hier niet in haar voetspoor, ik die het met die niets ontziende onbevattelijkheid zal moeten doen, ik heb geen keus. De echtgenoot in de film bezwijkt aan zijn ver-

bijstering over zijn aanstaande lot en pleegt zelfmoord voor het onvermijdelijke einde zich voltrekt. Veel moediger zijn de vrouwen die van takken een denkbeeldige hut of tent bouwen waarin ze zich met het zoontje terugtrekken tot ze uit het leven weggeblazen worden, de laatste en definitieve vergetelheid in. Dat is schokkend om te zien, schokkend om je voor te stellen. Maar verlangen naar een god? Nee, dat is mij vreemd.

Taal en denken

Waarom wonen wij toch zo in woorden en is er geen ontsnappen aan de taal? Vraagt de schrijfster zich af. De hevigheiden die je soms in je voelt, de ongeordende, de diepgaande, die van waaruit je meent te leven, ze zijn onuitdrukbaar, meent ze. Dat mag zo zijn, maar we zijn als taa-lige wezens nu eenmaal primair aangewezen op dat prachtige communicatiemiddel van het gesproken woord. We kunnen dan misschien niet alles onder woorden brengen, maar juist dichters en schrijvers laten ons zien wat taal allemaal vermag. Sterker nog, we kunnen ons niet voorstellen dat er een alternatief voor taal als communicatiemiddel zou bestaan. Niet in een wereld als de onze waarin onze verworvenheden direct samenhangen met ons vermogen tot directe communicatie met al die soortgenoten waarmee we samen willen of moeten werken.

Het denken brengt ons niet tot de zin van de dingen. De zin, of beter nog: de betekenis, is gelegen in vanzelfsprekendheid en die betekenis, die geen diepere betekenis is, moet ons ook vanzelfsprekend toevallen. Dat is de les die de Portugese dichter Alberto Caeiro ons lijkt te leren. En De Vos lijkt graag bereid hem daarin te volgen. Maar waarom dan wel naar een god verlangen? Rilke dichtte in 1899:

Was wirst du tun, Gott, wenn ich sterbe?
Ich bin dein Krug (wenn ich zerscherbe?)
Ich bin dein Trank (wenn ich verderbe?)
Bin dein Gewand und dein Gewerbe,
mit mir verlierst du deinen Sinn.

Dat is toch een fraaie zin met een diepe betekenis: met mij verlies jij je zin! Zonder mij, denkend en gelovend mens, ben jij, God, niets, voeg je nergens iets toe. Je wilde immers dat ik heerste over de natuur, over plant en dier. Ik ben jouw schepsel maar als ik er niet meer ben, waaraan ontleen je dan voor jezelf nog enige zin? Als er niemand meer is die jou als leidsman volgt, die je aanbidt? Is dit gedicht van Rilke niet een prachtig bewijs voor de stelling dat niet god de mens maar de mens god schiep?

Ik houd van zulke essays als dit *Je keek te ver* van Marjoleine de Vos. We hoeven het niet in alles met elkaar eens te zijn. Het gaat erom dat de gedachten en associaties van de ander voor jezelf aanleiding zijn je eigen gedachten te formuleren. Ook al brengt het denken ons niet tot de zin der dingen en ook al is taal uiteindelijk imperfect, we proberen ons te verhouden tot de wereld om ons heen en zonder taal gaat dat nu eenmaal niet. Het is het beste wat we hebben, en dat geldt al helemaal voor een dichter (die ik niet ben maar Marjoleine de Vos wel is).

Schoolstrijd^[1]

Kenneth van Oost

In elk onderwijsstelsel heersen verschillen van karakter, meningsverschillen over pedagogiek en engagement en elk stelsel beschikt over manieren om leerlingen tot verantwoordelijke en kritische burgers te maken, elk vanuit het eigen project. Het Katholiek Onderwijs Vlaanderen doet dat vanuit de eigen katholiek-pedagogische optiek. Het Gemeenschapsonderwijs laat alle levensbeschouwingen naast elkaar aan bod komen, met gelijke onderwijskansen voor iedereen... samen leren is samen leven! Met het begrip eindtermen wordt omschreven wat kinderen minimaal aan kennis, inzichten en vaardigheden zouden moeten beschikken aan het eind van een opleiding. Naar aanleiding van de nieuwe eindtermen in de tweede en derde graad van het middelbaar onderwijs rezen er voor de katholieke koepel existentiële problemen op. "De nieuwe eindtermen zijn zo gedetailleerd en zo groot in aantal dat het de vrijheid van onderwijs dermate beknot, dat het ook de identiteit van de katholieke dialoogschool bedreigt. Een overladen karrenvracht." (aldus **Lieven Boeve**)^[2] Het noodzakelijke minimum volgens het Gemeenschapsonderwijs. En dat pleit wordt nu beslecht voor het Grondwettelijk Hof.^[3] Gaat de jarenlange onderwijsvrede op de schop?

1878–1884

Het officieel onderwijs had in de nieuwe staat België een katholiek karakter. Bij wet (24/3/1842) werd elke gemeente ertoe verplicht één lagere school te hebben en kosteloos onderwijs aan arme kinderen te verstrekken. De geestelijkheid die medewerking verschaftte aan de totstandkoming van deze wet, mocht het (godsdienst)onderwijs inspecteren en de leerboeken onderzoeken. Vanaf 1850 trachtten liberale regeringen het officiële onderwijs uit te breiden en de invloed van de Kerk te beperken. Door de wet van 10/6/1879 werd bepaald dat gemeenten geen vrije school – dat is hier een confessionele gewoonlijk op rooms katholieke grondslag gebaseerde school – mochten subsidiëren, en dat godsdienstonderricht uit-

sluitend buiten de lesuren en op uitdrukkelijk verzoek van de ouders kon worden gegeven.

Verbaast het ons dat de kerk, katholieke politici en het katholiek onderwijs op deze ingrijpende omwentelingen met hevig protest reageerden? Natuurlijk niet! Voor hen was het een strijd *om de ziel van het kind*. Om verdere desintegratie van het katholiek onderwijs te voorkomen en het verlies van gebruiken, idealen en waarden te beperken werd aan onderwijzers verboden les te geven in *scholen zonder God* en katholieke ouders mochten er hun kinderen niet heen zenden want het leven en denken zoals zij gewend waren en hun gevoel van eigenwaarde zou omslaan in wanhoop en ellende. Nu is het stellig zo, dat toentertijd de katholieke leer een volledige en absolute aanspraak kon maken op alle segmenten van de samenleving. Daardoor kwam *het leven* in de schaduw te staan en het moest om van de zegeningen van het katholieke heil blijvend te genieten in vele gevallen zelfs ervoor wijken. Maar het moet gezegd, de liberale regeringen lieten zich op hun beurt niet onbetuigd en namen financiële en andere beperkende maatregelen om de geestelijkheid te straffen. Het is echter buitengewoon merkwaardig te zien hoe in die tijd gelovigen, de kerk en de geestelijkheid tekeergingen om een herstel van het (verloren gegane) eigen verleden te vinden. Op allerlei manieren trachtte de geestelijkheid de terugkeer naar het heilsrijk te verhaasten en dat gebeur-

de met zulke (verbale) agressiviteit dat in 1880 de regering zich zelfs verplicht zag de diplomatieke betrekkingen met het Vaticaan te verbreken.

1950-1958

Wie denkt, dat daarmee een voortijdig einde kwam aan de discussies tussen katholiek-gelovigen en liberaal-ongelovigen, moet verkeerd begrepen hebben met welke onbeschaamdheid de kerk en geestelijkheid tekeergingen tegen elk buiten de godsdienst bestaand waarden- en normenstelsel. Hun opzet was natuurlijk mensen op andere gedachten te brengen en de gelukzaligheid van de godsdienst te verkiezen boven het aards materialisme. Daar waren de financiële problemen van het katholiek onderwijs niet vreemd aan. Zij moest hoger inschrijvingsgeld vragen dan het (gesubsidieerd) officieel onderwijs. Om enigszins rust te krijgen stopten de toenmalige CVP (Christelijke Volkspartij)-regeringen (nu CD&V, Christen-Democratisch en Vlaams) het katholiek onderwijs handenvol geld toe. Een logisch gevolg was dat de oppositie met recht en rede in verzet kwam en dreigde met een sociaal-politieke omwenteling. Om het ergste te voorkomen werden Gemengde Commissies ingesteld (paritair samengesteld uit vertegenwoordigers van het rijk- en het vrije onderwijs) die de regering moesten adviseren inzake leerprogramma's, de oprichting van meer Rijksscholen en erkenning van de vrije scholen. De oppositie vreesde echter voor verdere invloed van de kerk op het Rijksonderwijs daar dit, omdat het minder scholen had en dus minder vertegenwoordigers, bij stemmingen altijd aan het kortste eind zou trekken.

Deze tweede schoolstrijd bereikte haar hoogtepunt in 1955 toen de socialistische minister Leo Collard probeerde de subsidies aan de katholieke scholen sterk te beperken, de voorwaarden voor het verkrijgen van gelden aan te scherpen en het vrijgekomen kapitaal aan te wenden voor de oprichting van een groot aantal Rijksscholen. De onrust duurde

voort tot uiteindelijk de verkiezingen van 1/6/1958 de CVP weer aan de macht brachten. Gelukkig lukte het nu iedereen ten opzichte van de andere partij een onafhankelijke positie te handhaven, zonder de eigen positie voortdurend te moeten hoeven bewaren en verdedigen. De toen net ingestelde Nationale Schoolcommissie werkte een compromis-oplossing uit die op 20/11/1958 in het Schoolpact werd neergelegd.

Leuven Vlaams (1968)

Gelukkig is slechts een tevreden mens en zolang hij een ander of iets opmerkt die/dat zich in een bevoorrechte positie bevindt, zal hij de strijd aangaan om te voorkomen dat de ongelijkheid voortduurt. De Taalwet in onderwijszaken van 30/7/1963 maakte een einde aan de mogelijkheid dat er in Vlaanderen onderwijs in het Frans werd georganiseerd. Als enige uitzondering hierop mocht de Katholieke Universiteit Leuven tweetalig blijven. In plaats van zich de moeite te getroosten om met alle mogelijke middelen een evenwicht te zoeken, begunstigde de uitvoering van de taalwetgeving niet alleen de Franssprekende katholieken maar stootte zij ook de Vlamingen hard tegen het hoofd. Leuven Vlaams was niet zozeer een schoolstrijdzaak; de taalkundige splitsing van de KUL kwam overeen met de eis van Vlaamse studenten en hun professoren vanuit het gelijkheidsprincipe.

Een feit dat aandacht verdient is dat deze ontwikkeling niet los kan worden gezien van de emancipatie van het Vlaamse volk in de bredere context van België. Aangezien de heersende klasse zowel in Vlaanderen als Wallonië Frans sprak, kwam een trage maar gestage verfransing van het openbare leven in Vlaanderen op gang. Deze werd voor het eerst gecounterd vanuit artistieke milieus. Helaas, kan men zeggen, trad een hoofdzakelijk katholieke intelligentsia naar voren. Gaandeweg veranderde de Vlaamse Beweging echter van een democratische en progressieve beweging in een rechts-autoritaire groepering waarvan een deel tijdens WOII overging tot collaboratie. De Vlaamse Beweging werd op die manier organisatorisch vernietigd en moreel in diskrediet gebracht. Maar er werd op grote schaal propaganda gevoerd en in de

jaren '60 werd de Vlaamse Beweging (opnieuw) een brede volksbeweging waarvan de Christelijke Vlaamse Volksunie, later kortweg Volksunie, de partijpolitieke emanatie was. Op 1/9/1963 werd de taalgrens wettelijk vastgelegd en in 1968 volgde dan de strijd voor Leuven Vlaams.

1970- 2021

Vanaf die tijd heerst er een zekere schoolvrede. Maar omdat de wortel van religie dieper zit dan men vermoedde vrat hetatholicisme op een heimelijke manier aan alle segmenten van de samenleving. Vanaf maart 1947 tot aan de verkiezingen van 13/6/1999 nam de CVP vrijwel onafgebroken deel aan de regeringen in België. Dat de nadelen daarvan nog steeds voelbaar zijn is een understatement. Door de wetgeving heen loopt het abstracte principe van het Christendom. Bij het totstandkomen van besluiten en wetten trachtten de katholieke vakbond (ACV), pressiegroepen (Boerenbond) en ziekenfonds (Christelijke Mutualiteit) zoveel mogelijk invloed daarop uit te oefenen vanuit de christelijke inspiratie. Zij dachten daarmee de oplossing te hebben voor maatschappelijke wantoestanden, die, zeer zeker, toen in België bestonden. Maar dit eigenbelang vond geen geloof bij de mensen; wetten bleken na korte tijd onuitvoerbaar of werden massaal ontkracht door ontwijking of ontduiking. Dat de mogelijkheid van toepassing van abortus en later de euthanasiewetgeving, misschien nu nóg onvolmaakt, zich hoe dan ook hebben weten te ontwikkelen binnen het kader van overwegend conservatieve regeringen mag zowaar een half mirakel worden genoemd. Technisch gezien is er echter niets veranderd, het is maar een symbolisch dossier! Hoewel abortus niet meer wordt gezien als een misdrijf tegen de orde der familie en de openbare zedelijkheid, blijft het wel gewoon strafbaar. Ook in tal van andere zaken, van het bepalen van de spelregels voor de vrije markt tot en met het gemak waarmee scheidslijnen tussen de gerechtelijke- en uitvoerende macht werden overschreden, bleken de *tsjeven* [4] de staat zo te organiseren dat de achterban bovengemiddeld kon profiteren van regeltes en politieke projecten en visies.

Vaak en op verschillende manieren weten katholieken macht te verdelen en gebruiken. En nu is er dus de heisa over de eindtermen in de tweede en derde graad van het middelbaar onderwijs. Het basisprincipe bestaat uit 16 sleutelcompetenties. Die moeten de leerlingen zich eigen maken tijdens hun schoolcarrière. De meeste op populatieniveau (minimumdoelen die voor de meerderheid van de leerlingen haalbaar zouden moeten zijn), al blijven er wel eindtermen in de sfeer van houding en gedrag, die na te streven zullen zijn. Dat bij het katholiek onderwijs met paniek werd gereageerd op de vooropgestelde invulling van de nieuwe onderwijsdoelen komt niet primair voort uit betrokkenheid met kinderen en ouders. Omdat de nieuwe onderwijsdoelen nu geformuleerd worden in functie van sleutelcompetenties en niet langer in functie van vakken of leergebieden vreest het Katholiek Onderwijs voor *identiteitsverlies*. En dat onderwijs krijgt klappen nu dit niet meer zo goed aansluit bij de wereld van vandaag. Dat wil zeggen dat bijvoorbeeld bij *"burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven"* de Katholieke Onderwijskoepel een deel van het oorspronkelijk Christelijke levensbeschouwelijke dictaat (*enkel heterokoppels kunnen instaan voor de opvoeding van kinderen*) opzij zou moeten schuiven voor leerplannen waarin andere vormen van samenleven, seksualiteit en genderidentificatie aan bod komen. Zou er op school mogen worden gesproken over holebi en transgender personen? Mogen kinderen in het katholiek onderwijs geconfronteerd worden met homoseksualiteit? En gaat de schoolpoort dicht voor discussies die niet passen binnen het traditionele, heteroseksuele en gendernormatieve plaatje? Of lijkt u dat te vergezocht? Is het katholiek onderwijs nu nog zo bekrompen conservatief? Op het moment dat kinderen de *"competenties met betrekking tot historisch bewustzijn"*, of *"leercompetenties met inbegrip van ... probleemoplossend en kritisch denken"* aangeleerd krijgen, zullen zij zich dan mogen verdiepen in hoe en op welke wrede wijze de Kruisvaarders Jeruzalem hebben willen bevrijden van de Moren, of zal de school openstaan en ontvankelijk zijn voor andere identiteiten, meningen, op-

vattingen... en daar inclusief mee omgaan? Lijkt U dat ook weer te ver gezocht?

Men kan toch verwachten dat bij de sleutelcompetentie "*zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid*" het katholiek onderwijs open zou staan voor positieve suggesties en het aangaan van verantwoordelijkheid? Zal het katholiek onderwijs de indoctrinatie en manipulatie van jonge naïeve mensen zomaar achterwege laten opdat kinderen een eigen identiteit opbouwen, eigen meningen en opvattingen erop nahouden en doen en laten wat zijzelf goed vinden? Wij mogen niet

uit of die nu christelijk geïnspireerd zijn of met een islamachtergrond of van welk gezindte dan ook! Die jonge gasten hun hersenen zijn nog flexibel, het neurale weefsel elastisch, kneedbaar en open voor suggestie...

Hoe het verder moet...

We kunnen ons terecht afvragen waar we mee bezig zijn. Het gemeenschapsonderwijs doet toch hetzelfde: indoctrinatie en manipulatie, kinderen doen inzien dat autoriteit nodig is en hen dwingen tot het opgeven van eigen IK en individualiteit? Maar wat wij op katholieke

scholen zien, is hoe kinderen (en hun ouders) capituleren voor een systeem waarin kinderen de meeste van hun persoonlijke kenmerken kwijtraken, bang zijn om anders dan anderen te zijn. Het katholiek onderwijs ver-

staat wonderwel de kunst om van homogeniteit, monotonie, algemeenheid en uniformiteit een na te streven deugd te maken. Onder het mom van kiezen voor eenheid, kledij mag geen onderscheid maken tussen arm en rijk, *verplichten* scholen leerlingen zich te kleden naar hun voorschriften. "*Wat belangrijk is, is te kijken wie de dresscode opstelt en wat die persoon of groep van personen daarmee wil controleren, onderdrukken of promoten*", aldus Thompson Ford. "*Doorgaans worden kledingvoorschriften gebruikt om een bepaalde hiërarchie te bewaren.*" En dat is net wat het katholiek onderwijs in bepaalde (meisjes)scholen doet. Zij *verplichten* leerlingen zich in het blauw, groen of grijs naar school te geven.

Blote buik, armen of benen of een al te kort rokje, topjes met dunne bandjes... ouders worden naar school geroepen om "*meer zedige kledij mee te brengen*" als de blote benen van dochterlief de mannelijke leerkracht of medescholieren afleiden en wie niet *netjes gekleed is krijgt een lang*

schort als de naveltruitjes en zomerjurkjes expliciete vestimentaire voorschriften overtreden. Onderliggend wordt hier inderdaad *gelijkheid tussen kinderen* belichaamd maar in de publieke ruimte moet het dragen van een uniform enerzijds *respectabiliteit* en anderzijds het *onderscheidend kenmerk van de school* benadrukken. Dat lijkt meer op verschil willen maken, vanuit de religieuze ideologie, althans proberen controle te krijgen over het ontluikend vrouwelijk (seksueel) lichaam, meisjes braaf in de pas leren lopen en hen vooral zoveel mogelijk als ieder ander laten wezen. De katholieke school lijkt niet echt de plaats te zijn waar zelfexpressie en –ontplooiing centraal staan. "*Kledingvoorschriften zijn een manier van een heersende groep om een andere groep onder controle te houden*". (Richard Thompson Ford)[4]

Dat komt erop neer dat meisjes zelfs al op school worden gesocialiseerd om zichzelf niet op de eerste plaats te zetten. Aan hen wordt voortdurend gedictéerd wat de maatschappij wil dat ze doen. Vooral niet opvallen, geen eigen mening hebben; compromissen sluiten en instaan voor de opvoeding en het huishouden. Ik vraag mij af met welke verwachtingen ouders hun kinderen naar zulke scholen sturen! Alle ideale kwaliteiten, ook van jongens, worden opgeofferd aan een verderfelijk gelijkheidsprincipe, alle mensen zijn als mens gelijk maar de ene mens (katholiek) is gelijk aan de anderen. En als individu zijn alle mensen ongelijk en dat komt tot uiting in het geestelijk bestaan van de mens. En hier moeten wij beseffen dat juist in het katholiek onderwijs, waar alles verloopt met een christelijke dynamiek, het individu in zijn bestaan wordt bedreigd. Het ideale beeld dat het catholicisme als gemeenschap voor ogen heeft is het principe van het communisme. Een religieus samenleven, één kerk, geen individueel bezit noch individualiteit, geen klassenonderscheid (allemaal devote slippendragers), geen nationaliteit en dus geen vaderland (want allemaal christen), een samenleven waarin iedereen evenveel doet, zich geen vragen stelt bij wat hij doet en waar iedereen ronddoelt in zeven tinten grijs. Het lijkt wel religieus maoïsme *on speed!*

naïef zijn! Alle scholen *vechten* om het voorbestaan en elke leerling telt en het katholiek onderwijs en zijn partners (Salesianen van Don Bosco, de Jezuiten, de Broeders van Liefde...) verliezen terrein. Want waar zij verschil denken te kunnen maken – vanuit een gedragen mensoverstijgende zingeving christenen tot betere christenen vormen – worden zij nu vaak geconfronteerd met eisen waar voorheen niet eens vragen rond werden geformuleerd. Jongeren streven naar authenticiteit, de eigenheid beleven en deze uitdragen. Kan dat binnen de muren van het katholiek keurslijf? Net als het gemeenschapsonderwijs wil de katholieke koepel leerlingen tot verantwoorde en kritische burgers maken. Nu de staat via de eindtermen niet alleen het *wat* maar ook het *hoe* voorschrijft, ziet het katholiek onderwijs dat het de wind uit de zeilen wordt genomen en dat het zou moeten ophouden met het gezeik over vertroosting, naastenliefde en generositeit. Snappen de progressieve partijen (liberalen en sociaal-democraten) eindelijk dat het de katholieken enkel te doen is om de kinderen? En het maakt hen niet

Wat de toekomst brengt...

We moeten voor ogen houden dat er ontwikkelingen zijn die erop wijzen dat het katholiek onderwijs, hoewel geheel vreemd aan de tegenwoordige tijd, vrij zal blijven om zijn lessen aan te bieden. (Vrijheid van onderwijs staat in de Grondwet.) Maar is het dan niet normaal dat de samenleving aangeeft wat zij mag verwachten van dat onderwijs? Kunnen wij ons vertrouwen blijven stellen in een onderwijsnet dat zijn maatschappelijk referentiekader met het uur ziet afnemen? De essentiële waarden en normen delen wij toch allang allemaal! De vraag die zich opwerpt is de volgende: moet de complexe Belgische onderwijsstructuur überhaupt blijven bestaan? Zou één onderwijsnet geen soelaas bieden? De eigenlijke kern van onderwijs is toch kennis en kunde bijbrengen en dat bij bevraging door leerlingen de meester duiding geeft bij zijn standpunt of engagement is aan te raden. Maar dan niet door de eigen levensbeschouwing of politieke voorkeur door te drukken. Dus laat die christelijke idealen in de kast en ga voor respect voor gelijkheid en diversiteit ook op het levensbeschouwelijk vlak... en daarbij is, op een dieper denkniveau, ook geen enkele die voor de volle 100% de voorkeur verdient.

[1] Voor deze tekst is gebruikgemaakt van een themanummer (141) van het tijdschrift Nummer 9080, een fris en blij informatief magazine voor en door Lochristi, Zaffelare, Beervelde en Zeveneken.

[2] Lieven Boeve (10/04/1966), Belgisch katholiek theoloog en sinds 2014 namens de Belgische Bisschoppenconferentie directeur-generaal van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.

[3] Uitspraak volgt vermoedelijk in het najaar van 2021.

[4] Met tsjeven wordt in Vlaanderen doorgaans een bepaald type katholiek politicus en bij uitbreiding een christendemocraat bedoeld. Is een scheldwoord, meestal draagt de tsjeef twee petten en is gehoorzaam aan 2 meesters. Als bedenkers van drogredenen en manipulaties zeker te wantrouwen.

[5] Richard Thompson Ford is het alias van George E. Osborne, hoogleraar rechten aan de Stanford Law School. De aangehaalde woorden komen uit zijn boek *Dress code, How the Laws of Fashion Made History*, (2021).

De strijd om de erfenis van de Verlichting

Floris van den Berg

De huidige generatie heeft nog steeds een welvarender leven dan ooit. Ico Maly

In het intellectuele discours wordt de Verlichting dikwijls aangehaald als een moreel kompas. Denkers plaatsen zichzelf ofwel in het project van de Verlichting ofwel zetten zich ertegen af, al is dat minder prominent in het moderne debat. Wat het debat ingewikkeld maakt, is dat mensen met zeer uiteenlopende opvattingen claimen erfgenamen van de Verlichting te zijn. Dat kan erop wijzen dat een beroep op de Verlichting gratis en nietszeggend is of het wijst erop dat de ene partij gelijk heeft en de andere niet. Veel zelfbenoemde erfgenamen van de Verlichting menen dat hun standpunt rechtstreeks daaruit voortvloeit. Neem de ecomodernisten die een glorieuze toekomst tegemoet zien omdat zij vertrouwen op de rede en de vindingrijkheid van de mens die door middel van technologie de problemen uit de weg zal ruimen en de wereld nog beter zal maken. Zie Pinker, Ridley, Boudry. Daartegenover staan de ecoalarmisten als McKibben, Monbiot en Hamilton van wie een deel in de traditie van de Verlichting zegt te staan (nadrukkelijk: een deel van de ecoalarmisten, niet allemaal); zij menen dat de techniek als nefast neveneffect heeft dat het ecosysteem van planeet Aarde door de mens wordt verstoord en op instorten staat en dat technologie dat niet zomaar gaat oplossen. Het mag duidelijk zijn dat ik tot die laatste stroming behoor: ik zie mijzelf als vaandeldrager van het project van de Verlichting en ik vind dat de ecomodernisten die de wetenschappelijke consensus over de aarde en omvang van de ecologische crisis schromelijk onderschatten en menen dat technologie sowieso eventuele problemen op zal lossen, ongelijk hebben. Tot zover.

Politiek analist **Ico Maly**, docent New Media & Politics aan de Universiteit Tilburg, is expert op het gebied van politiek extreemrechts, met name in België, en publiceert onder andere *N-VA, analyse van een politieke ideologie* (proefschrift, 2012) en *Nieuw Rechts* (2018). In zijn boek *Hedendaagse antiverlichting* (2018) wijst hij aan wie in zijn ogen de vaandeldragers van de Verlichting zijn. Ik zal maar meteen met de deur in huis vallen: volgens Maly zijn dat *niet* de conservatieve nationalisten, vertaald naar het politieke spectrum is dat alles rechts

van de VVD (en wellicht ook nog wel de VVD en zelfs het CDA): SGP, PVV en FvD. Toch ziet het FvD zichzelf als fakkeldrager van de ware verlichtingstraditie.

Als essentie van de radicale Verlichting ziet Maly 'een globale democratische revolutie of onvervreemdbare universele rechten'. Nu kun je zeggen dat de Verenigde Naties een poging zijn tot een globale democratische revolutie en dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948 een bijdrage levert aan de poging tot het realiseren van onvervreemdbare universele rechten. De praktijk is echter weerbarstiger. Maar de idealen van de radicale Verlichting zijn nog steeds springlevend. Internationale mensenrechtenorganisaties als Human Rights Watch en Amnesty International zijn loten aan de stam van de radicale Verlichting.

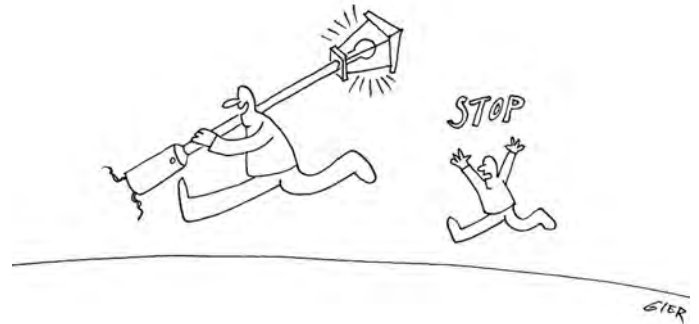
Als inspiratiebron voor de antiverlichting geldt de achttiende-eeuwse filosoof Edmund Burke. Zo was er in Nederland een Edmund Burke Stichting, die duidelijk conservatief en nationalistisch was. Maly ziet in *Hedendaagse antiverlichting* als criteria voor de radicale verlichting universalisme en kosmopolitisme en als criterium voor antiverlichting ziet hij nationalisme. In de radicale verlichting draait het, volgens Maly, om 'het welbevinden van de hele mensheid' (p. 15) en daardoor kwamen er talloze emancipatieprocessen uit voort, waaronder pleidooien voor de afschaffing van de slavernij én tegen kolonialisme.

Romantisch ideaal

Volgens Maly is de hedendaagse antiverlichting geïnspireerd op een romantisch ideaal van de natie. Er zijn twee opvattingen over wat een natie is. Enerzijds is er de pragmatische interpretatie: een groep mensen op een bepaald grondgebied onder een regering. Anderzijds het romantische natiebegrip als een 'cultureel, taalkundig en etnisch homogene gemeenschap'. (p. 23) In deze opvatting wordt de natie gezien als historisch gegroeid organisch geheel met een intrinsieke waarde. In deze opvatting heeft de natie een ziel of een essentie. In deze romantische opvatting is zij collectivistisch en is het individu ondergeschikt aan het geheel. Deze visie – die onder andere uiteengezet wordt door Roger Scruton – is inherent conservatief: het gaat om het behouden en doorgeven van een bepaalde cultuur-historische traditie. Veranderingen in de cultuur worden sceptisch bekeken. Vooral als die concreet zichtbaar zijn in de samenleving worden ze gezien als een bedreiging van de cultuur. Vandaar dat immigratie, vooral uit niet-westerse landen omdat deze mensen er doorgaans anders uitzien en wellicht een ander wereldbeeld en andere opvattingen hebben, met argusogen bekeken wordt. De islam wordt gezien als een vreemd element in de (christelijke) cultuur en is daarom bedreigend. De strijd voor de realisering van universele waarden wordt door antiverlichtingsdenkers gezien als een bedreiging voor de natiestaat. Een duidelijke expressie daarvan zijn het proefschrift en het boek *De aanval op de natiestaat* door Thierry Baudet.

Maly stelt dat binnen rechts-conservatieve kringen de idealen van de Verlichting worden opgevat 'binnen een nationaal en identitair masternarratief.' (p. 34) Hij citeert de Vlaamse nationalist, opiniemaker en burgemeester van Antwerpen, Bart de Wever: "We moeten de evidente waarheid durven te zeggen dat een samenleving die uit de universele mensenrechten is geëvolueerd tot een democratische rechtstaat met gewaarborgde gelijke rechten en vrijheden cultureel superieur is aan samenlevingen die deze evolutie (nog) niet doormaakten."

Met deze uitspraak ben ik het overigens eens: samenlevingen waar mensenrechten gerespecteerd worden, zijn moreel superieur (ik prefereer de term 'moreel' boven 'cultureel') aan landen waar de vrijheid van het individu niet beschermd wordt door de overheid. Vanuit het universalistische perspectief dient het mensenrechtendiscours wereldwijd toegepast te worden, maar dat is helaas niet zo. Er zijn staten waarin mensenrechten (redelijk) zijn gewaarborgd en er zijn landen waar mensenrechten met de voeten worden getreden. Amnesty International maakt elk jaar een zwartboek van mensenrechtenschendingen per land: kies maar waar je wilt wonen (als dissident, homo, afvallige, etc.).

De strijd van de achttiende-eeuwse verlichtingsdenkers was universalistisch en kosmopolitisch: 'Een emancipatorische strijd van de rede, een verzet tegen onderdrukking waar ook ter wereld. Een strijd voor de autonomie van het individu om zijn leven in vrijheid uit te bouwen.' (p. 47). Het lijkt erop of Maly slechts twee mogelijkheden ziet (nationalisme of kosmopolitisme) terwijl er mijns inziens meer opties zijn. Een derde optie is kosmopolitisch nationalisme, dat wil zeggen dat liberaal democratische rechtsstaten in eerste instantie hun eigen land op orde hebben qua mensenrechten en verlichtingsidealens (onderwijs, cultuur, infrastructuur, gezondheidszorg, sociale zekerheid), maar tegelijkertijd zich inspannen om – op effectieve wijze – bij te dragen aan het uitdragen van deze idealen elders in de wereld, zoals door ontwikkelingshulp, door samenwerking, door uitwisselingsprogramma's, maar ook door politieke druk op mensenrechtenschenders en zelfs, in het uiterste geval, militaire interventie (liefst onder VN-vlag).

Immigratie

Een belangrijk, zelfs cruciaal, meningsverschil tussen links en rechts in de politiek zit hem in immigratie en integratie. Aan de ene kant (links) is er de opvatting dat vluchtelingen hulp moeten krijgen en, als zij in een land aankomen, ook moeten worden opgenomen en geholpen. Of economische vluchtelingen hier ook onder vallen is onderwerp van discussie. En dat immigranten ruimte moeten krijgen in het land van aankomst om hun identiteit (vaak religie) uit te dragen – mits binnen de grenzen van de wet (maar de wetgeving is ambigu).

Aan de andere kant (rechts) is er de opvatting dat de instroom van immigranten niet ongelimiteerd kan zijn, dat niet alle immigranten (zelfs niet alle vluchtelingen) zomaar moeten worden toegelaten (zoals radicale moslims die een gevaar voor de samenleving zijn) en dat integratie ertoe moet leiden dat de immigranten geen problemen veroorzaken (terrorisme, criminaliteit, onevenredig grote aanspraak op verzorgingsstaat). Hoe rechtser hoe stringenter de eisen: van gelimiteerd (niet-westerse) immigranten toelaten, tot helemaal geen (niet-westerse) immigranten toelaten, tot (niet-westerse) illegalen uitzetten, tot mensen met een dubbel paspoort die crimineel zijn, sturen naar het land van het andere paspoort (zoals de PVV voorstelt om criminele Marokkanen naar Marokko te sturen, zelfs al zijn ze in Nederland geboren en opgegroeid).

De kern van Maly's betoog is dat de rechts-conservatieve nationalistische interpretatie van de Verlichting hypocriet is en dat daarin het globale, universele en kosmopolitische streven naar emancipatie overboord is gezet. Het domein is verschoven van kosmopolitisch naar nationalistisch. Hij meent dat het zich toe-eigenen van de Verlichtingswaar-

den door nationalisten een vorm van zelfverheerlijking is. 'De huidige [nationalistische] interpretatie van de verlichting vertrekt vanuit de principes van de antiverlichtings-traditie en is het resultaat van een eeuwenoude politiek-ideologische strijd tegen de verlichting.' (p. 64) Maly meent dat radicale verlichtingsdenkers met hun kosmopolitisch idealisme vandaag de dag als 'utopische radicalen die de wereld naar de verdoemenis helpen' (p. 65) gezien zouden worden. Nu zouden deze verlichtingsdenkers het label *gut Mensch* krijgen. Maly ziet echter ook wel, en hierin volgt hij Hannah Arendt, dat vandaag de dag 'de (natie)staat nagenoeg de enige speler is om die mensenrechten te garanderen.' (p. 62)

Een tijdgenoot van de Verlichtingsdenkers was de reeds genoemde Edmund Burke (1729-1797) die een criticus was van de Verlichting en door Maly wordt gezien als een antiverlichtingsdenker. Burke was een conservatief die belang hechtte aan historisch gegroeide samenlevingen. Burkes gedachtegoed komt vandaag de dag terug. 'De wereld moet bestaan uit etnisch-culturele naties. Supranationale instellingen en staten zijn uitermate problematisch in dit gedachtegoed.' (p. 69) Zie hier de scepsis en regelrechte afkeer van de EU, de VN en het World Economic Forum en zelfs de NAVO. Deze opvattingen zijn terug te vinden bij rechtsconservatieven en ultraconservatieven en extreemrechts, inclusief de alt-right beweging. In Nederland is dit gedachtegoed het duidelijkst zichtbaar bij FvD en de PVV.

Leven we in Nederland anno nu in Utopia of is de samenleving in verval en op weg naar een dystopie? Conservatieven menen, in navolging van Spengler, dat de westerse samenleving ernstig in verval is. De politieke tegenpool van linkse *wokery* meent dat de westerse samenleving nog steeds koloniaal, racistisch en discriminerend is en dat de idealen van de verlichting helemaal niet bereikt zijn. Daartussenin staan de optimisten die menen dat Nederland in vele opzichten een gerealiseerde utopie is en die bang zijn voor zowel het populisme van extreemrechts als voor de *wokery* van extreemlinks. Nederland is de vervolmaking van de idealen van de radicale verlichting. Maly schrijft: 'Uitgerekend de periode waarin de radicale verlichting weer voet aan de grond kreeg, waarin de VN en de universele mensenrechten het licht zagen, waarin de welvaartsstaat werd opgebouwd, waarin de antiracistische, feministische, LGBT(QI+)-beweging, de anti-oorlogsbeweging en de burgerrechtenbeweging de wereld beroerden... wel die periode wordt gezien als vernietigend voor hun cultuurideaal.' (p. 81)

Cultureel verval

Als er, in navolging van het doemdenken van Spengler, sprake is van een verval van beschaving, dan werpen de conservatieven zich op als de redders van het Avondland die streven naar een renaissance. Zo heet het wetenschappelijk bureau van het FvD, met Paul Cliteur als directeur, het Renaissance Instituut. Verrassend dat er wordt verwezen naar een periode ruim vóór de verlichting.

Maly merkt op dat rechts-conservatieven drie problemen van zogenaamd cultureel verval onderkennen: 1) supranationale organisaties en, in eigen land, te veel overheidsbemoeienis door regelgeving, 2) immigratie en integratie, 3) *wokery*. Het onderkennen van die problemen is één ding, maar de aangedragen oplossing om immigratie te stoppen is niet noodzakelijk de enige dan wel de beste oplossing. Is de oplossing niet erger dan de kwaal? Maly meent van wel, want de nationalistische oplossingen van extreemrechts druisen in tegen de kernwaarden van de radicale Verlichting en van universele gelijkwaardigheid van alle mensen.

Maly schrijft: 'Met uitzondering van hun ouders en misschien hun grootouders heeft de huidige generatie nog steeds een welvarender leven dan ooit.' (p. 112) En een

vrijer leven dan ooit, zo voeg ik er nog aan toe. Na deze opmerking en zijn kritiek op Spengler is het volgende citaat des te opmerkelijker: 'Deze neoliberale ratrace vernietigt het sociale leven, althans het vrije sociale leven. Alles moet in het teken staan van de allen-tegen-alen strijd.' (p. 114). Wat is het nou? Leven we nu wel of niet in een geweldige samenleving waar de verlichtingswaarden grotendeels zijn gerealiseerd? Maly lijkt beide kanten van de stelling tegelijkertijd te beweren. Ik ben geneigd te zeggen dat we wel degelijk in een geweldige samenleving wonen (ik wil althans niet ruilen met vroeger of elders), maar ik zie wel verbeterpunten op basis van zowel de linkse kritiek van Maly op het neoliberale discours als kritiek van rechtsconservatieven met name op de idiotie van *wokery*.

In de nieuwe linkse wereldwijde protestbewegingen herkent Maly de idealen van de Verlichting. Als je naar de bewoordingen als *social justice* kijkt dan lijkt dat zo. Maar het is behoorlijk naïef om te denken dat dat ook echt zo is. Hij lijkt niet te zien dat in de door hem bewonderde protestbewegingen helemaal geen universalistische verlichtingsidealén worden uitgedragen. Ook neemt Maly de problemen die zijn opponenten aankaarten niet serieus. Nergens schrijft hij over islamitisch terrorisme en het bedreigt zijn van de vrijheid van meningsuiting als het gaat om islamkritiek, nergens noemt hij problemen met aantallen immigranten en integratieproblemen, zoals aangekaart in het boek *Prooi* van Ayaan Hirsi Ali.

Een probleem waar cultuurcritici mee worstelen is dat het makkelijker is om de fouten en tekortkomingen van opponenten te zien, dan de tekortkomingen van je medestanders of van vermeende medestanders. Er zit niets anders op dan om je te verdiepen in de argumenten van voor- en tegenstanders.

Ik sta achter de idealen van de radicale Verlichting. Maar hoe die in de echte wereld, met alle vreemde kronkels van dien, het best vormgegeven kunnen worden wanneer het gaat om immigratie is onduidelijk. Niet door alle grenzen dicht te gooien. Evenmin door de grenzen wagenwijd open te zetten.

Laat de jongens zelf beslissen!

Rik Remmery

In Europa en ook in ons land^[1] worden heel wat kinderen om niet-medische redenen besneden terwijl ze zelf nog niet in staat zijn daar hun toestemming voor te geven. In ons land gaat het om ongeveer 25.000 kinderen per jaar. Dergelijke niet-medische besnijdenissen schenden niet enkel fundamentele medisch-ethische principes, de procedure is onomkeerbaar, pijnlijk en kan zelfs ernstige complicaties veroorzaken. Ze druisen in tegen de bescherming van de fysieke integriteit van kinderen die in verschillende internationale verdragen gegarandeerd wordt.

Gelukkig werd in het recente verleden de praktijk van meisjesbesnijdenissen al sterk teruggedrongen, hoewel ook daar nog verdere waakzaamheid geboden blijft. Voor besnijdenissen van jongens zijn we echter nog niet zover.

Er zijn nauwelijks gezondheidsredenen die een niet-medische besnijdenis op kinderen kunnen rechtvaardigen. Ook niet de voorhuidvernauwing, want die verdwijnt, op 0,5% na, vanzelf. Dit statement kant zich echter niet tegen besnijdenissen die om niet-medische redenen uitgevoerd worden, zolang de betrokkene goed geïnformeerd is over de ingreep en de gevolgen ervan, én die beslissing zelfstandig kan nemen op een leeftijd waarop hij geacht wordt 'oordeelsbekwaam' te zijn.

Elke besnijdenis zonder medische indicatie op kinderen is in strijd met art. 12 van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. Artikel 24 stipuleert in punt 3 dat kinderen moeten worden beschermd "tegen traditionele praktijken die schadelijk kunnen zijn voor hun gezondheid".

In 2013 gaf de VN-Mensenrechtenraad het advies aan alle landen om schadelijke praktijken die de integriteit en waardigheid van het kind in gevaar brengen en die schadelijk zijn voor de gezondheid van jongens en meisjes, te verbieden.

Ook de "De Raad van Europa", algemeen beschouwd als hoeder van de mensenrechten, heeft in 2013 een resolutie aangenomen waarin aan de lidstaten gevraagd wordt om actie te ondernemen tegen de "aantasting van de fysieke integriteit van kinderen".

Fundamenteel is dat de rechten van de ouders de lichamelijke integriteit van de kinderen niet mogen aantasten. Het belang van de kinderen moet altijd vooropstaan, ook al kan dit de rechten van volwassenen om uiting te geven aan religieuze of culturele gebruiken beperken. Kinderen zijn niemands eigendom, ook niet van de ouders.

Een opkomend fenomeen dat noch met religie, noch met culturele tradities te maken heeft, is het besnijden van kinderen om esthetische reden. Dit kan natuurlijk ook niet en

past eveneens onder art. 12 van de rechten van het kind.

We beseffen uiteraard ten volle dat kinderbesnijdenissen wereldwijd onderdeel uitmaken van erg verscheidene religieuze en culturele tradities en dat ze daarin een bijzondere plaats innemen, bijvoorbeeld als *rite de passage*, en daarin een 'gemeenschapsvormende' functie hebben. Het mag daarom geenszins de bedoeling zijn om de kritische houding tegenover niet-medische besnijdenissen te misbruiken teneinde religieuze tradities of specifieke culturele gebruiken in hun totaliteit te verwerpen. Religieuze en culturele diversiteit is uiterst waardevol en verdient in een pluralistische, democratische rechtsstaat alle respect én bescherming, zolang de keuze voor die religieuze en culturele gebruiken door de individuele beoefenaars vrijelijk genomen wordt.

Een respectvolle dialoog tussen de verschillende gemeenschappen moet er voor zorgen dat we de besnijdenisproblematiek in overeenstemming brengen met kindermwelen, kinderrechten, de grondwet en de basisrechten van elk individu. Die dialoog zal moeilijk zijn, maar essentieel in het belang van de betrokken kinderen. Hier ligt een belangrijke taak weggelegd voor de overheid.

We zijn er van overtuigd dat we moeten werken aan een situatie waarin een besnijdenis zonder medische reden enkel kan als de betrokkene daar zelf, goed geïnformeerd, een beslissing over kan nemen en dus enkel mogelijk is vanaf de leeftijd waarop de betrokkene oordeelsbekwaam is om alle informatie – bij voorkeur uit verschillende en ook onafhankelijke bronnen – en alle medische gevolgen van de ingreep te kunnen begrijpen én er over te kunnen oordelen. Op die leeftijd is eenieder vrij om te kunnen oordelen over zijn lichaam.

Wij willen de beleidsvoerders met aandrang aansporen om de rechten van het kind maximaal te verdedigen.

27/04/2020

Rik Remmery

Dit statement is onderschreven door:

Rik Pinxten: Hoogleraar, antropoloog.
 Freddy Mortier: Hoogleraar, ethicus.
 Guy T'Sjoen, Professor dr., Androloog – endocrinoloog.
 Peter Bossu, Auteur, coördinator natuurbuurt de Bron.
 Luc Martens; Gewezen Vlaams minister, burgemeester.
 Dirk Devroey: Professor huisartsgeneeskunde VUB
 Mieke De Weweire: Dokter neurologe.
 Patrick Vankrunkelsven; Academisch docent.
 Hendrik Cammu; hoofddocent gynaecologie faculteiten geneeskunde
 Jan De Zutter: Kunsthistoricus, publicist.
 Johan Braeckman: Hoogleraar, wijsbegeerte.
 Jean Paul Van Bendegem: Emeritus, filosoof.
 Karin Jiroflée, Federaal kamerlid, in persoonlijke naam.
 Marleen Temmerman; Hoogleraar, gynaecologe.
 Lieven Annemans: Professor dr. gezondheidseconomie.
 Petra De Sutter: Hoogleraar, gynaecologe.
 Kathleen Van Brempt: Europees parlements lid.
 Réginald Moreels, arts, voormalig minister
 Dr. M.R. van Balken, uroloog, Nederland

1] Hier is België bedoeld. In Nederland is er geen goede registratie, maar het aantal besnijdenissen wordt geschat – op de website van het KNMG – op 10.000 à 15.000 per jaar. (redactie)

<https://www.facebook.com/rik.remmery>

<https://www.knmg.nl/advies-richtlijnen/dossiers/jongensbesnijdenis.htm>

Woke

Sicco Polders

Een beweging is zo sympathiek als de mensen die haar vertegenwoordigen. Ik begeef me graag onder mensen met zelfkritisch vermogen en een gevoel voor nuance. Mensen die, eerder twijfelend dan zeker, bereid zijn alles te onderzoeken, zonder ervan overtuigd te zijn dat hun morele kompas juist is afgesteld. In vrijdenkerskringen zijn die mensen schaars, zelf schiet ik ook regelmatig tekort. De huidige ontwikkelingen rond het racisme-debat zijn ook niet de meest sympathieke. Nu is dat geen ver-eiste om als sociaal-culturele of als politieke beweging verandering tot stand te willen brengen, eerder het tegen-deel. Maar onsympathiek zijn én in al je fanatieke en-gagement misleunen, waardoor de aangerichte schade groter wordt dan de te herstellen schade, is wel afkeu-renswaardig.

Buikhuisen

Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, werd onder aan-voering van het opperhoofd van de toenmalige linkse kerk **Hugo Brandt Corstius**, de carrière van hoogleraar criminologie Wouter Buikhuisen voorgoed kapot ge-

maakt. Buikhuisen bestond het om crimineel gedrag te willen verklaren aan de hand van biologische opmaak.

Volgens Brandt Corstius waren dat nazipraktijken, hij vergeleek de hoogleraar met Jozef Mengele. Tegenwoor-dig wordt voor de oorzaak van criminaliteit wel on-derzoek gedaan naar bio-logische factoren, bijvoor-beeld of er sprake is van een genmutatie waarmee impulsief en/of agressief gedrag verklaard kan wor-den, of wellicht van een afwijkende hersenstruc-tuur, zoals een relatief kleine amygdala, wat zou kunnen verklaren waarom sommige mensen nauwe-lijks empathie kunnen ontwikkelen.

Laten we het erop houden dat Brandt Corstius' morele zintuig haperde. Dat geeft niet, dat overkomt de besten, maar denk dus niet dat het jou nooit zal overkomen. Dat was het probleem toen en is het probleem nu: de ideologische vaandeldragers van 'het goede' zijn zo overtuigd van hun eigen gelijk dat alles wat afwijkt van hun morele wereldbeeld moet wijken. Buikhuisen werd weggezui-verd; vandaag de dag zullen wetenschappers, kunstenaars en vele anderen, die moedig tegen de niet aflatende stroom van moraalridders op blijven roeien, hetzelfde risico lopen. Met als gevolg een samenleving die zo inclusief is dat elke exclusieve opinie wordt vernietigd. Tot welke rampen dat kan leiden heeft de geschiedenis al meerdere malen getoond.

Slavernijdebat

Zoals gezegd, ten tijde van Buikhuisen was het bon ton ervan uit te gaan dat criminaliteit haar oorzaak kende in sociaal-economische factoren. Onderzoeken of ook biologische factoren een rol speelden was volgens invloedrijke critici een onbespreekbare invalshoek. Dit is vergelijkbaar met de huidige discussie over het slavernijverleden van Nederland. Onder druk van actiegroepen wordt bepaald binnen welk discours men mag praten over Transatlantische slavernij. Wetenschappelijk onderzoek dat aantoonde dat niet de Europeanen deze vorm van verwerpelijke mensenhandel heeft ontdekt maar dat deze al lang en breed geïnstitutionaliseerd was in sommige Afrikaanse landen die vaak ook bereidwillig waren hun onderdanen aan de Europeanen te verkopen, is niet het soort van informatie waar men op zit te wachten. Terwijl de juiste representatie van de ontstaansgeschiedenis niets hoeft af te doen aan de overduidelijke constatering dat slavernij verwerpelijk is.

Dat bepaalde bevolkingsgroepen genoegdoening eisen voor een fase in de Nederlandse geschiedenis in de vorm van excuses, eventuele herstelbetalingen en meer aandacht voor deze historie in het onderwijs, is hun goed recht. Maar het heeft er alle schijn van dat de dialoog over het nut van excuses of de legitimatie van herstelbetalingen al snel uitloopt op verwijten van racisme. Ook de constatering dat al deze aandacht voor toenmalige slavernij de problemen rond hedendaagse slavernij overschaduwde, of dat de verontwaardigde nazaten van slaven ook best hun pijlen zouden mogen richten op andere landen dan Nederland, bijvoorbeeld hun geboorteland, waar vaak misogynie, homofobie en racisme grote problemen lijken te zijn, kan een verwijt van racisme opleveren en een storm van protest ontketen waardoor een open, genuanceerd debat bij voorbaat kansloos is. Kan men van een ander morele zelfkritiek eisen, zonder daar zelf blijk van te geven.

Taal

Dat de wokebeweging in al haar goede bedoelingen de weg denkt te plaveien naar een ideale samenleving zon-

der discriminatie, maar daarbij alles op haar pad weg-schoffelt dat van grote waarde is, blijkt niet alleen uit het censureren van haar onwelgevallige kunstuitingen, maar ook uit de misplaatste drang de taal te 'ontsmetten'. Slaven behoren tegenwoordig 'tot slaaf gemaakt' te worden genoemd. Terwijl niet alle slaven tot slaaf gemaakt waren want ze werden als slaaf geboren. In een ideale wereld mag natuurlijk niemand vanaf de geboorte het eigendom zijn van een ander. Maar willen we dat tot uitdrukking brengen dan kunnen we lijfeigenen ook 'tot lijfeigene gemaakt' gaan noemen, en zo zijn er vast meer termen voor verwerpelijke praktijken die dan moeten worden aangepast. Afgezien van de mijns inziens retorisch sterkere uitdrukking 'slaaf' – een woord dat de gruwel en ellende beter uitdrukt dan 'tot slaaf gemaakte' – krijgt dat

laatste begrip ook een politieke betekenis. Door dit woord te gebruiken wil men erop wijzen dat de Europeanen de Afrikanen tot slaaf maakten, wat niet altijd het geval was. Hier verandert de taak van taal van informatieoverdracht naar het overbrengen van een politieke boodschap. Niet alleen is de betekenis van het woord 'tot slaaf gemaakte' soms onjuist, maar dient het gebruik ervan, impliciet en subtiel of soms heel expliciet, om een scheidslijn te trekken tussen degenen die goed zijn en degenen die dat niet zijn.

Taal verandert, ons morele kompas dient te worden bijgesteld afhankelijk van plaats en tijd, en een ontwikkeling waarbij van oudsher benadeelde minderheden gelijkwaardiger worden behandeld, valt te prijzen. Maar een taal die wordt bepaald door een groep burgers die vanuit ressentiment zijn pijlen richt op iedereen die buiten de groep valt, waarmee ze niet alleen diegenen onrecht aandoen, maar ook zichzelf – er is immers weinig aandacht voor de eigen tekortkomingen – is een onwenselijke ontwikkeling. Een discours dat bij voorbaat elke kritiek en elk onwelgevallig geluid afdoet als moreel dubieus, is geen discours maar een dictaat opgelegd door de horden. In de onvolprezen televisieserie *Van de schoonheid en de troost* haalde violist Yehudi Menuhin een Chinees gezegde aan. Volgens de Chinezen zijn er vier soorten mensen. Zij die niet weten en weten dat ze niet weten, dat zijn de kinderen, die moet je onderwijzen. Zij die niet weten en niet weten dat ze niet weten, dat zijn de dwazen die moet je mijden. Zij die weten en niet weten dat ze weten, die slapen en die moet je wakker maken. En zij die weten en weten dat ze weten, dat zijn de wijzen, die moet je volgen. Wokers maken op mij niet de indruk ontwaakt te zijn. Overtuigd van hun eigen gelijk gedragen ze zich eerder als dwazen. En in weerwil van het gezegde moeten die niet worden gemedend maar worden bestreden.

Crypto-ongelovigen, kom tevoorschijn! (10, slot)

Anton Mullink

De islam en wij

Na terroristische aanslagen in Parijs, Brussel of Berlijn werd van veel kanten meteen geroepen dat we naar aanleiding van deze terreur niet de hele islam moesten veroordelen, maar slechts enkele extremisten die de ware Islam niet begrijpen. Is het niet beter te stellen: we zijn niet in oorlog met de Islam maar met het archaïsche verschijnsel godsdienst, met het geloof in welke god dan ook?

In het Westen opgegroeide niet-geïntegreerde en niet geaccepteerde jongeren met een migratieachtergrond zijn ontvankelijk voor radicale predikers. Religie, schrijft Ali A. Rizvi, “is onlosmakelijk ingebed in alle aspecten van hun leven. Het is het centrale fundament waarop familie, gemeenschap, en moraal gebouwd zijn. En misschien is de belangrijkste consequentie dat het onlosmakelijk verweven is met juist hun gevoel van identiteit.”^[1] Iedere redelijk denkende gelovige zal moorddadig terrorisme afwijzen, maar bij de terroristen leeft de overtuiging dat hun sterven in de strijd tegen het ongelovige respectievelijk christelijke westen een beloning in het paradijs in het vooruitzicht stelt. Is het geloof in zo’n hiernamaals niet de kern van elke religie? Er wordt een nieuwe wereld beloofd, waarvoor geen enkele aanwijzing is dat deze overeenkomt met de realiteit. De strijd tegen zulke irrationele ideeën biedt de beste kansen op een vreedzame en menselijke samenleving. Elke actie tegen **ji-hadisme** is welkom, maar niet voldoende. Actieve promotie van waardering voor juist dit aardse leven is nog wezenlijker dan alleen terrorisme afwijzen. Iemand die weet dat we alleen ons huidige leven hebben, zal het nooit in zijn hoofd halen een medemens gewelddadig te doden. Nog minder zal hij zichzelf gelukkig prijzen als hij dreigt te sterven met de onnozele illusie van martelaar te worden.

Waar komt de sympathie voor ji-hadisme vandaan? Aansluiting bij een gewelddadige beweging geeft een vrijbrief voor ongecontroleerd

geweld, maar waar komt die behoefte aan geweld dan vandaan? Hangt dit niet samen met frustratie in het islamitische deel van de bevolking? Zijn stelselmatige discriminatie en negatieve gevoelens die veel Nederlanders koesteren ten aanzien van islamieten, met furie aangewakkerd door de PVV – Wilders wijst naar de Islam als oorzaak van alle ellende –

geen belangrijke aanleiding tot deze frustratie? De vanzelfsprekende dominantie van de christelijke cultuur speelt mijns inziens een centrale rol bij de frustratie van islamitische jongeren. Zij hebben het vaak moeilijk werk te vinden als ze hun naam noemen. Ze voelen zich weggezet als tweederangsburgers.

Kan de ruiterlijke erkenning dat alle religies op mythologische verhalen gebaseerd zijn geen efficiënt begin van een fundamentele verandering betekenen? Zou dat de gelijkwaardigheid van alle Nederlanders niet bevorderen?

Veel mensen luisteren naar een politicus die de Islam het probleem noemt. Aanwezigheid van moslims zou voortdurend het gevaar van islamisering betekenen. Zulke politici denken dat elke islam-gelovige een potentiële extremist is. We worden overspoeld, we worden geïslamiseerd, ons christelijke westen wordt verdund. We moeten de ondergang vrezen. Asielzoekers uit Arabische landen krijgen in de westerse landen met hun moslimachtergrond geen gelijke kansen. Dan grijpen ronse-laars, extremistische imams hun kans. Zo zijn radicalisering en islamofobie de twee kanten van dezelfde

de medaille. Dit proces zal niet stoppen met het verdrijven van IS.

De zogenaamde linkse kerk en populistisch rechts maken dezelfde fout. Die linksmensen zouden van het gevaar van de islamisering weggijken. En rechtsmensen zouden bang zijn dat onze christelijke beschaving verdwijnt. Als beide partijen zouden inzien dat de kern van

elke religie (geloof in buitenna-tuurlijke wezens en openbaringen) brandhout is, ligt de weg naar gemeenschappelijke doelen open. Niet gelovigen maar religies verdienen de brandstapel. Voortgaande secularisering kan het einde van radicalisering en extremisme betekenen. Dit zal de joods-christelijke PVV en de islamitische partij Denk tot achterhaalde en overbodige fenomenen maken. Tegelijkertijd zal dit een begin zijn van een veel ruimhartiger mentaliteit ten aanzien van vluchtelingen en asielzoekers. Het zou de geschiedenis met twee forse stappen vooruithelpen.

Complicaties rond het islamdebat en het vluchtelingenprobleem maken het des te dringender dat iedereen die in zijn hart al niet meer gelooft zich daar over uit spreekt en de consequenties ervan onder ogen ziet. Het perspectief van een seculiere wereld, waarin iedereen gewaar-deerd wordt om zijn persoon, is volop de moeite waard om de praktische problemen van het ‘uit de geloofskast komen’ aan te pakken.

Joods-christelijke cultuur

Veel politici zeggen graag dat onze beschaving gebaseerd zou zijn op joods-christelijke waarden. Merkwaardig. De zogenaamde westerse waarden als vrijheid en gelijkheid van man en vrouw zijn helemaal niet te danken aan religies. Integendeel, de universele waarden en rechten zijn juist vaak bevochten na veel weerstand uit gelovige hoek. En in de loop van de laatste tweeduizend jaar zijn Joden en Christenen nou niet bepaald de grootste vrienden geweest.^[2] De joods-christelijke traditie is er één van bloedvergieten en

oorlogen. Vooral het christelijk geloof heeft altijd hetze gevoerd tegen het jodendom. Bijbelse teksten over de vervloeking van de joden hebben historisch gezien rampzalige gevolgen gehad. De term joods-christelijk is ontstaan na de Tweede Wereldoorlog in een poging om de rol van het christelijk antisemitisme, dat een belangrijke factor was die de holocaust mogelijk maakte, te verdoezelen. De religie van de joden is even onredelijk als het christendom en nog steeds een bron van eindeloze strijd. Het joodse geloof is gebaseerd op oeroude mythes van een Uitverkoren Volk dat een beloofd land zou krijgen. In het Jodendom is de positie van de vrouw niet rooskleuriger dan bij de christenen. Hun **God**, die een jaloerse god is, gaf opdracht tot het vernietigen van vele volken die hem niet aanbaden. Eindeloos doorvertelde mythologische verhalen worden met de werkelijkheid verward. De joodse gemeenschap moge klein zijn, maar hun oude pretenties spelen in het Midden-Oosten nog steeds een grote rol. Waarom breekt in joodse kring niet door dat besnijdenis van kleine jongetjes een wreed onrecht is dat deze kinderen wordt aangedaan? Besnijdenis zonder medische indicatie is mutilatie. Dit is duidelijk in strijd met de Universele Verklaring van de Rechten voor het Kind. Helaas wordt met een beroep op de vrijheid van godsdienst deze criminele praktijk gedoogd.

Het inspirerende perspectief van het atheïsme is aanstekelijker dan het oppoetsen van een ideologisch oud en achterhaald joods-christelijk bijgeloof. Intolerantie zit in alle drie grote abrahamistische religies inge-

bakken. Wat is redelijker, menselijker, vredelievender dan te stellen: we zijn allemaal gewoon rationele en sterfelijke wezens? De zin van ons leven hoeven we niet te zoeken in iets na dit leven; het leven zelf is meer dan voldoende. Als sociaal wezen weten we dat we een beetje aardig voor elkaar moeten zijn om dit leven voor iedereen leefbaar te maken. Geweten en moreel besef zitten in onze natuur ingebakken. Feiten lijken uit te wijzen dat alle religies mensvijandige elementen bevatten. Daarom hoop ik dat twijfelende gelovigen uit al deze religies de stap naar buiten zetten en zich realiseren dat ze zo meer kans maken in een echte, vreedzame en rationele samenleving terecht te komen.

Om twee redenen is 'joods-christelijk' niet alleen een fictie maar ook een rampzalige vergissing. Christenen en Joden zijn nooit zulke goede vrienden geweest. Maar daarnaast zijn religies allermindst de basis geweest van universele mensenrechten. Joden, Christenen en Islamieten zijn als de pot en de ketel die elkaar verwijten dat ze zwart zijn.

Is de verspreiding van het seculiere denken juist nu niet hoogst urgent? Precies daarom is het zo dringend en belangrijk dat atheïsten en bijna-atheïsten, vooral be-

dienaren van die religies, hun bevrijdende geluid laten horen. Als iedereen die in zijn hart al atheïst is daar openlijk voor uit gaat komen, draagt dat bij aan een nuchtere en rationele post-religieuze wereld.

Voorrang voor Rede

In 2017 komt in Nederland een regering aan de macht waaraan twee christelijke partijen deelnemen. Zij en ook sommige leden van niet-christelijke partijen zweren bij God dat ze hun taak naar eer en geweten zullen vervullen. Wie de eed aflegt, vraagt of een fictieve godheid, een onzichtbaar wezen boven de wolken, hem of haar wil bijstaan in de uitoefening van zijn ambt. De meest waarschijnlijke verklaring met betrekking tot iets onzichtbaars, onbewijsbaars, ondefinieerbaars, is dat het simpelweg niet bestaat.

Zoals te verwachten spelen de confessionele partijen het klaar hun christelijke ethiek aan anderen op te leggen. Medici zijn al jaren bezig erfelijke aandoeningen via embryotechnologie vroegtijdig te ontdekken. Uit overwegingen betreffende de beschermwaardigheid van een embryo verhinderen gelovige politici het lijden van mensen te verlichten. Is dit geen teken dat ze het lijden blijven verheerlijken? Achten zij de kwaliteit van leven van secundaire orde? Gelovigen denken dat God in een embryo al een menselijke ziel geplant heeft. Natuurwetenschappers leren ons dat het evolutionair gezien onzinnig is te stellen dat een net bevruchte eicel al een ziel zou hebben. Er bestaat helemaal geen ziel. De ziel is gewoon bewustzijn, en dat is een functie van de mens, net zoals spijsvertering, bloedsomloop en ze-

nuwstelsel functies van ons lichaam zijn.

Evident geven christelijke politici er blijk van dat religie en wetenschap onverzoenlijk zijn. Christelijke politici mogen geloven wat ze willen, maar zodra zij hun wil opleggen aan alle inwoners van een land dan overschrijden zij mijns inziens een grens. Het is belangrijk dat zoveel mogelijk mensen een seculiere politiek ondersteunen. Seculier denken geeft echter als zodanig nog geen aanwijzingen op concrete politieke beleidsterreinen zoals belastingpolitiek of vragen rond huurbeleid, economische planning, openbaar vervoer en luchtvaartkwesties. Kortom, atheïsme als zodanig biedt weinig aanknopingspunten voor een politiek programma. Wel vinden wij een aantal concrete punten in de brochure van De Vrije Gedachte 'Houd het geloof erbuiten', zoals stoppen van de subsidiëring van (religieus) bijzonder onderwijs.

Een seculiere politiek zal de vrijheid van godsdienst enigszins moeten indammen voor het recht op bescherming van de lichamelijke integriteit van kinderen, waar het gaat om de **besnijdenis**. Besnijdenis wordt binnen de joodse en islamitische gemeenschap nog steeds getolereerd met een beroep op de vrijheid van godsdienst. Besnijdenis zonder medische indicatie is een vermindering van het jonge kind. Consequent seculier denken, ook in de politiek, betekent een bevordering van mensenrechten en ook het serieus nemen van de rechten van het kind, zoals dat verwoord is in een verklaring van de Verenigde Naties.

Consequenties van de evolutie

Volgens de geloofsvisie zouden mensen om twee redenen superieur zijn aan alle andere levende wezens. Zij zijn gemaakt naar het beeld van god en zij zijn de enigen die over rede beschikken. In die visie heeft het leven van niet-menselijke dieren aanmerkelijk minder waarde dan het leven van menselijke wezens.

Evolutie betekent dat er geen wezenlijk verschil is tussen mens en dier; wij mensen zijn slechts anders

geëvolueerd. Het is onredelijk om te stellen dat er een wezenlijk verschil zou zijn tussen menselijke en niet-menselijke dierlijke levensvormen en dat de mens de kroon op de schepping zou zijn. Daarom kwam de moraalfilosoof Peter Singer op voor de rechten van de dieren, zonder dat hij dieren helemaal gelijkstelde aan mensen. Hij bepleitte als een van de eersten veganisme: uitsluitend plantaardig voedsel eten en het gebruik van dierlijke producten zoveel mogelijk vermijden. Bij het toekennen van rechten aan alle levende wezens kwam als centraal idee naar voren dat dieren ook gevoel hebben en derhalve kunnen lijden. Er zijn veel dieren die andere

dieren eten, maar roofdieren hebben geen alternatief en zij kunnen niet denken. Wij hebben alternatieven en kunnen wel denken. Wij zijn in staat tot compassie voor dierlijke slachtoffers. Dit is de belangrijkste overweging van vegetariërs en veganisten om het eten van dieren en dierlijke producten als onethisch te beschouwen. Daarnaast is de positie van de dieren in de bio-industrie een sterk en voor mij doorslaggevend argument geweest voor aanvankelijk vegetarisme en vervolgens veganisme.

Een derde reden voor mijn vegetarisme is de vervuiling die de bio-industrie via de mest uitstoot in de vorm van ammoniak en andere giftige stoffen. Een vierde reden heeft te maken met het wereldvoedsel probleem. Door de consumptie van granen door de dieren consumeren wij in het westen eigenlijk twee maal zoveel granen als nodig is. En dat heeft weer te maken met het voortduren van de honger in de wereld. Halveren of stoppen van onze vleesconsumptie zou miljoenen mensen voor de hongerdood behoeden.

Wat heeft dit alles te maken met wel of niet geloven, zult u vragen. Ik vermoed dat ongelovigen eerder over deze zaken nadenken dan gelovigen. Hebben wij als mensen wel de heerschappij over de dieren, zoals de bijbel in Genesis stelt? Iedereen die het geloof en het mythologische gedachtegoed van zijn opvoeding verlaat zal met zulke vragen geconfronteerd worden.

Leven en dood

Uitkomen voor atheïsme draagt bij aan het ten volle waarderen van de gunst van het leven. De kans dat wij helemaal niet hadden bestaan is zontzettend vele malen groter dan het wel bestaan. Aanleiding te over van dit feit te genieten. Dit leven is een eenmalige buitenkans voor een beperkt aantal decennia. Wij bestaande wezens zijn allemaal geluksvogels.

Niettemin is een belangrijke reden waarom wij mensen religies bedacht hebben de angst voor de dood. Het verzonnen leven na de dood leek de acceptatie van de dood makkelijker te maken. Maar zo'n verzinsel

is niet anders dan een ontkenning van onze sterfelijkheid. Het verhindert een volop openstaan voor de waarde van het leven. Eeuwig leven? Ik moet er niet aan denken. Het eerlijke verhaal luidt niet doodleuk maar wel doodgewoon: wanneer je de laatste adem uitblaast, dan ben je er geweest. Het thema van *Voltooid Leven* is gecompliceerd, maar de vrijheid zelf te beslissen het leven te beëindigen is menselijk. Het voorkomt gruwelijke methodes van zelfdoding.

Enkele jaren geleden bij de vliegcrash van de MH17 kwamen meerdere familieleden van mijn buurvrouw om. Ik heb er toen over nagedacht hoe ik in een soortgelijke situatie zou reageren. Ik denk dat de troost van een mens bij een overlijden is: de goede herinnering aan de overledene, de gedeelde emoties met anderen en het beseffen van een ongelooflijk wonder en voerecht het is te mogen leven. Geloof in een hierna maals, waar geen enkel redelijk motief voor is, belemmert de waarde van het leven ten volle te beseffen. Eens hoorde ik een gelovige zeggen:

natuurlijk bestaat er een leven na de dood. Stel je voor dat al die arme en zieke mensen in ontwikkelingslanden en oorlogsgebieden niets anders zouden meemaken dan hun huidige ellende. Dat zou toch onrechtvaardig zijn. Zo'n geloof is mijns inziens juist een belemmering om gemotiveerd te blijven op onze eigen manier solidariteit te tonen met mensen die het minder goed getroffen hebben.

In maart 2018 gaf de paus toe dat de hel niet bestaat; een goed begin van een afkalvend geloof. Een paar jaar eerder werd het voorgedeborchte 'afgeschafte', die wachtkamer waar pasgeboren kinderen terecht zouden komen als ze ongedoopt doodgaan. Waarom pakt de paus niet even door met het hele geloof vaarwel te zeggen? Uitkomen voor verborgen ongeloof en twijfel na een leven in dienst van een godsdienst kan een gevoel geven van een verloren leven. Maar de bevrijding van de banden van religie, als er sprake is van een cognitieve dissonantie, een frictie tussen wat je verondersteld wordt te geloven voor de buitenwacht en wat je zelf eigenlijk vindt, werkt bevrijdend en verhoogt juist de waardering van het feitelijke eenmalige leven. Werkelijkheidszin en herwaardering van gezond verstand kunnen een grote opluchting meebrengen.

Veelheid van religies

Over de hele wereld en in de geschiedenis zijn en waren er misschien wel een miljoen religies. Er zijn niet alleen de grote wereldreligies maar ook vele afsplitsingen. Allemaal hebben ze de pretentie gelijk te hebben. Dit alleen al is aanleiding geweest tot oorlogen, moorden en eindeloze tegenstellingen tussen mensen. Wat is er meer logisch: de een óf de ander heeft gelijk óf ze zitten er allemaal naast? Ik ga voor de laatste optie.

De wrijving tussen de christelijke wereld en de Islam geeft momenteel de meeste problemen. Vooral de negatieve houding van westerlingen ten aanzien van de Islam lijkt funest. Personen met islamitische achtergrond hebben het gevoel dat het westen uit is op de vernietiging van hun geloof waar ze nu juist hun identiteit aan ontleen.

Terecht dat de tot het atheïsme bekeerde moslim **Ali Rizvi** kritiek

op de Islam bepleit in zijn boek *The Muslim Atheist*. De Volkskrant^[3] besteedde aandacht aan dit boek in verband met een vertaling van zijn werk in het Nederlands. 'Kritiek op de Islam zal de wereld vrijer maken'. Jammer dat van meet af aan deze kritiek niet verbreed wordt tot kritiek op het verschijnsel godsdienst.

Afgezien van het zwarte verleden gaat het uiteindelijk om de waarheidsvraag. Hoe waarschijnlijk is het dat er buiten de natuurlijke wereld iets bovennatuurlijks bestaat? Hoe waarschijnlijk is het dat de

dood niet echt het einde van ons leven is? Hoezo zou voor compassie en solidariteit een geloof noodzakelijk zijn? Het lijkt mij goed te bedenken dat veel van de gruwelijke praktijken van de islamitische terroristen zijn overgenomen uit het Oude Testament.

Het lijkt mij hoog tijd en raadzaam om de afvallige Ali Rizvi te steunen door kritiek te leveren op élk geloof. Religies zijn allemaal onverdraagzaam en onverenigbaar met elkaar, ondanks goedbedoelde interreligieuze of oecumenische pogingen tot een compromis. Alle religies zijn op gevaarlijk drijfzand gebouwd. Allemaal zijn ze gebaseerd op mythologische verhalen, zijn ze absurd. Dat geldt niet alleen voor de Islam. Islamkritiek verbreden lijkt de beste manier om Ali Rizvi te steunen. Vooral twijfelende religieuze leiders, van welke kleur dan ook, zouden hierin een cruciale rol kunnen spelen als zij het lef zouden tonen door uit te komen voor hun ongeloof. Het is voor bedienaren van welke religie dan ook de pijn en de moeite waard het ambt te verlaten zodra serieuze twijfel zich aandient. Mogelijk zullen hun volgelingen op

ideeën gebracht worden. Zowel herders als volgzaam schapen hebben er veel bij te winnen. Persoonlijk, maatschappelijk en politiek zijn de voordelen groot. Koester de geloofstwijfel, geef eraan toe. Laat de boodschap 'loud and proud' klinken vanaf de kansel!

Slotoverwegingen

Waarom is uit 'uit de geloofskast komen' van vooral geloofsbedienaren zo'n zwaarwegende en hoopvolle aangelegenheid?

Het eerste belang is persoonlijk. Het afzweren van geloof werkt bevrijdend en emanciperend zoals ik dat vanaf het begin van mijn uittrede ervaren heb. Als de bevrijding ook 'loud and proud' verkondigd gaat worden, zullen gelovigen geneigd zijn dit verlichtende verhaal te volgen.

Het tweede belang is een perspectief te bieden op vele kwesties rond de Islam. Het is geen kwestie van óf Jezus óf Mohammed heeft gelijk. Beiden zijn 's wereld grootste bedriegers.

De derde en meest verrijkende consequentie kan zijn het verhogen van de kans op wereldwijde vrede. Als het arrogante christelijke westen de hand in eigen boezem zou steken zal dat ongetwijfeld zijn weerklink vinden in de wereld van de Islam. Bijdragen aan actieve secularisering door ex-geestelijken zal er toe bijdragen dat jongeren met een islamitische migratieachtergrond niet radicaliseren.

Consequenties trekken uit het seculiere denken zal ertoe bijdragen de eeuwige splijtzwam tussen de mensen, die religie heet, naar de eeuwige jachtvelden te helpen.

[1] A. Rizvi, *The Muslim Atheist*, p.66 St. Martins Press, New York 2016

[2] *The Christian Delusion*, J. Loftus p.194, Prometheus Books, New York.

[3] De Volkskrant 10 maart 2018

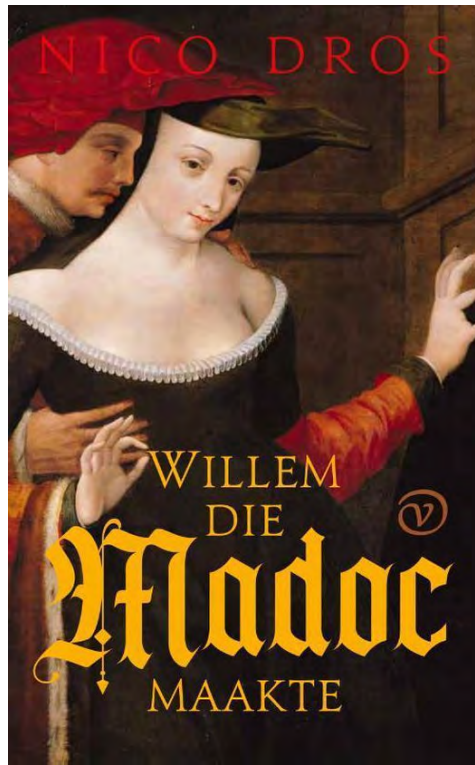
Willem die Madoc maakte - Nico Dros

Enno Nuy

Ik zag een zeer lovende bespreking door Thomas de Veen in de NRC van de jongste roman van Nico Dros, van wie ik eerder nog niets las. Ik besloot het erop te wagen, nadat ik eerder van een koude kermis thuiskwam bij het lezen van *De ommegang* van Jan van Aken, destijds links en rechts al even lovend besproken. Na de eerste pagina's schrok ik even omdat deze vertelling uit de Middeleeuwen op vrijwel dezelfde wijze begon als *De ommegang* van Jan van Aken: een jongen wordt gevonden en ondergebracht in het meest nabije klooster, bekwaamt zich daar in de hem onderwezen disciplines maar trekt uiteindelijk in weerwil van de bedoelingen van de abt de wijde wereld in. Maar de schrik bleek overbodig. Dit was echt de enige overeenkomst tussen beide boeken. Van Aken ontspoorde naar mijn mening volledig in een ongeloofwaardige roman met een onverdedigbaar plot.

Niets daarvan bij Nico Dros die met dit *Willem die Madoc maakte* een grootse roman schreef waarvoor hij ongelooflijk veel research moet hebben gedaan naar de drie standen aan het begin van de dertiende eeuw in Frankrijk en Vlaanderen. Hij schrijft zeer gedetailleerd over de verhoudingen tussen de clerus, de adel en de boerenstand, laat zijn hoofdpersoon hervormingen voor de bestuursstructuur uit die dagen ontwikkelen en is al even gedetailleerd over de positie van bisschoppen en andere vertegenwoordigers van god op aarde. Of de schrijver daarmee een roman schreef die de toets van een wetenschappelijke kritiek kan doorstaan, kan ik niet beoordelen. Maar het zou me verwonderen als dat niet zo zou blijken te zijn. Anders geformuleerd, Dros schreef een roman over personen met functies in verbanden die alle stuk voor stuk geloofwaardig, plausibel en waarheidsgetrouw lijken te zijn, in overeenstemming met de werkelijkheid van die dagen. Daaronder ook de competenties van de wereldlijke en klerikale machten, meer in het bijzonder de jurisdictie van het scheprecht tegenover de inquisitie.

Er doen zich geen losse draden in deze vertelling voor, er werden geen bijfiguren geïntroduceerd om ze vervolgens in het luchtledige te laten hangen, de avonturen en wederwaardigheden van Beda, die later Madoc zal heten om tenslotte te eindigen als Willem, blijven zich op een organische wijze tot elkaar verhouden en in-

grijpende gebeurtenissen uit zijn jeugd hebben hun bijna logische repercussies op latere leeftijd.

Ik wil hier, in tegenstelling tot Thomas de Veen, niets onthullen over de inhoud van de roman, die zoveel meer is dan een avonturenroman. In de kern blijkt Madoc in geloofszaken een twijfelaar om zich op latere leeftijd te ontpoppen als een ongelovige. Een houding die men zich in die eeuwen, toen de inquisitie naarstig en gretig op zoek was naar godloochenars om ze zonder een redelijk proces ter dood te veroordelen en op de brandstapel te werpen, absoluut niet kon permitteren. Niet als boer, niet als edelman, niet als begijn, niet als edelvrouw. Ook Madoc komt uiteindelijk tegenover het gerecht te staan waarbij het aanvankelijk om een zaak van misbruik door priesters gaat die de prelaten op smadelijke wijze dreigen te gaan verliezen waarop ze alsnog hun gram proberen te halen als ze documenten in handen krijgen

waarin Willem kond doet van zijn ongeloof. Verrassenderwijs is het verhaal daarmee nog niet ten einde gekomen maar het zou zonde zijn daar hier meer over te vertellen.

Kortom, een uitstekende roman van **Nico Dros**, zeer goed geschreven ook, in een passend jargon. Geen verwrongen beeld van de vrouw zoals bij Jan van Aken, geen aaneenschakeling van steeds meer en fantastischer, ongeloofwaardiger avonturen en, misschien nog wel belangrijker, geen hoofdpersoon die een zeer onaangenaam en onuitstaanbaar karakter blijkt te hebben, zoals bij Jan van Aken. In plaats daarvan een geloofwaardige zedenschets van het bestaan in de dertiende eeuw, een ridderroman vol dramatiek en romantiek maar ook een zedenschets van de kerk uit die dagen inclusief achtenswaardige priesters, volgevreten prelaten en kindermisbruikers. Ook een avonturenroman want het leven van Madoc alias Willem brengt hem op tal van plaatsen en in veel verwickelingen waar een mens zonder geestelijke weerbaarheid en fysieke kracht geen uitweg uit zou vinden.

Ik heb dit boek met bijzonder veel genoegen gelezen.

Hoe gelovig zijn de gelovigen (4)

(uit DVG-tijdschrift Bevrijdend Denken, 4 april 1959)

Frits Kief

Aan deze beschouwing moet een opmerking voorafgaan. De ondervinding heeft mij geleerd dat velen niet of nauwelijks in staat zijn een relaas objectief te waarderen. Als getracht wordt een verschijnsel zakelijk te beschrijven en te analyseren in plaats van er woedend tegen te polemiseren, dan stelt men, dat degeen die beschrijft het met het beschrevene eens is dan wel zich ermee vereenzelvigt. Er is — dat moge hier opgemerkt worden — soms ook in onze kring een tekort aan besef omtrent de noodzaak van een onbevooroordeeld wetenschappelijk onderzoek. Anders gezegd, er heerst ook bij sommigen in het zogenaamde vrijdenkers-milieu de opvatting dat de wetenschap "partijdig" behoort te zijn.

Ik zeg dit niet zonder reden. Enige tijd geleden heb ik in een openbare voordracht het navolgende uitvoeriger behandeld. Hetgeen mij prompt het verwijt van sommige lieden opleverde dat ik "propaganda" voor de te bespreken groep maak. Daarom dus dit "woord vooraf".

Wat is er met die Lou Voorthuizen aan de hand? Het is een man, achter in de vijftig, geboren in een klein gehucht onder de rook van Den Helder. Opgegroeid in een zeer orthodox-calvinistisch, een zogenaamd christelijk-gereformeerd milieu. Met niet meer onderwijs dan op een dorpsschool gegeven werd — een halve eeuw geleden. U moet zich de jeugd van zo'n jongen maar eens voorstellen. Absolute "zondagsheiliging". Bijbellezen na de maaltijd. Geen gelegenheid zich echt als jongen uit te leven. Het bijbellezen óók als straf toegepast als de jongen dingen deed die des kinds zijn. Fundamentalisme en letterknechterij aan de ene, haat tegen het gepest met de bijbel aan de andere kant. Dat zijn de gevolgen van de "opvoeding" van de jonge Lou Voorthuizen die — dat is het opmerkelijke — in menig opzicht als een vrijdenker van de oude stempel redeneert. Een dergelijke "opvoeding" heeft menigeen gehad, die later tot de vrijdenkersbeweging is gekomen. Ze

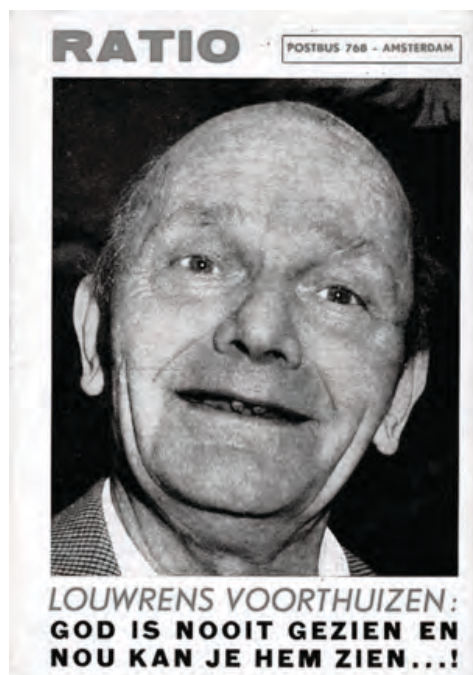
kan tot geloofsafval en tot fanatieke haat tegen geloof en kerk leiden. Ze kan aan de andere kant datgene doen ontstaan wat men in het Duits met een treffend woord "Haszliebe" noemt. Dat wil zeggen, een binding die men niet kan missen, hoewel men bij voortdurende tegen de slavenketenen waarmee men gebonden is rebelleert.

In zulk een psychische constellatie gaat nu datgene een rol vervullen, wat ik onlangs aanwees: de grote mogelijkheden binnen het raam van hetgeen we protestantisme noemen, om uit te wijken. Niet het geloof als zodanig, een bepaalde afwijking, een valse interpretatie, een ondeugdelijke exegese is oorzaak van dwaling en leed. Als men maar de juiste teksten neemt en ze op de juiste manier uitlegt — dan blijkt dat het verkeer-

chenen en deze onderwijl juist door hun manier van denken bewijzen. Zo begon de jonge Lou al heel vroeg zijn orthodoxe en fundamentalistische vader te "jennen" door hem telkenmale bepaalde inconsequenties voor te houden.

Na zich in Muiden gevestigd te hebben, komt hij in Amsterdam in aanraking met de zogenaamde Pinkstergemeente. Een groep, die antwoord geeft op vragen, waarmee hij zich kennelijk heeft beziggehouden. Vragen, die overigens ten gunste van de stellers pleiten, mag ik wel zeggen. Het is immers een erg "menselijke" God, de God van dezulken, die de bijbel als Gods woord beschouwen. Want waarom zou God aan zijn openbaringen ergens een grens stellen? Waarom zou "Gods woord" met de openbaringen van Johannes afgesloten moeten worden? Waarom zouden de beschrijvingen van hetgeen daarna geschied is minder "Gods woord" zijn? Hoe weten de theologen dat allemaal zo precies, dat zij kunnen uitmaken wat wel en wat niet tot Gods openbaringen behoort? Want, de eigenlijke verbreiding van het "ware geloof" begon met de uitstorting van de "heilige geest" op Pinksteren en wie zegt ons dat na Paulus geen apostelen meer op aarde zouden komen?

De Pinkstergemeente is niet de enige groep die op deze manier denkt en redeneert en ik moet zeggen — binnen het systeem van het geloof gedacht — deze redenatie is "redelijker" dan de officiële der theologen. Daar komt nog iets anders bij. Men heeft niet ten onrechte de gedragingen van de eerste christengemeenten als primitief-socialistisch, als "oer-communistisch" geschetst. Een goederengemeenschap weliswaar en niet een produktiegemeenschap en daardoor verregaand utopistisch. Hetgeen evenwel niet wegneemt dat er klaarblijkelijk een drang naar gemeenschap en naar verzaking van individueel bezit aanwezig was. Zoals er een drang naar onderlinge solidariteit bestond.

de een gevolg is van de verkeerde teksten. Ik heb al herhaaldelijk geconstateerd dat Lou de bijbel beter kent dan tal van de door hem gehoorde "bijbelleslezers". Typerend voor de calvinist is "het toetsen aan de beginnelen". (Uiteraard, zoals de toetsen die opvat.) Daaraan herkent men steeds de calvinist. Ik ken lieden, die hun calvinistische komaf trachten te loo-

Ook dit behoort bij de "Pinkster"-sfeer en het kan duidelijk zijn dat er telkens — vooral in noodsituaties, als er een aandrang tot zich aaneensluiten ontstond (en dat hoeft niet alleen een uit materiële nood geboren aandrang te zijn) — "gemeenschappen", overeenkomende met de eerste christengemeenten, ontstonden en... ontstaan. Het behoort tot de verdiensten van de moderne sociale psychologie dat zij juist deze aandrang naar een "gemeenschap", naar "geborgenheid" als reactie op de ten top gevoerde individualisatie en de daaruit voortvloeiende vereenzaming in het licht begint te stellen. Dat zij aandacht besteedt aan hetgeen door Marx als een van de voornaamste consequenties van ons produktiestelsel werd gezien: de zelfvervreemding van de mens.

Wie nu de "Lou-mensen" wat zorgvuldiger gadeslaat en zijn oordeel niet alleen baseert op hetgeen sommige — uiteraard vijandige — kranten ervan zeggen, zal een reeks opmerkelijke ontdekkingen doen. Hoezeer bijvoorbeeld Lou ook de opvatting verwerpt, dat men door het lezen van de bijbel tot het ware begrip kan komen, in zijn voorstellingen en gedachten is hij volkomen "bijbels", fundamentalistisch tot in het uiterste. Wat in de bijbel staat is aldus gebeurd. Letterlijk. Vanuit deze grondslag redeneert hij. Men kan zeggen dat hij de bijbel ad absurdum leidt, maar dat ligt dan minder aan hem dan aan de bijbel. Het officiële geloof is een aaneenrijging van compromissen en uitleggingen die erop gericht zijn, "Gods woord" althans nog enigermate in overeenstemming met de ratio te brengen. Maar juist hier haakt de doctrinaire Lou in en redeneert hij als een vrijdenker. Of ook wel: als een steile calvinist die doordenkend tot twijfel komt. Daarbij komt dat Lou een merkwaardige dialecticus is, zodat men, als men tracht zijn denkwijze te analyseren, de indruk krijgt dat hij in sterke mate "gehegeld" heeft. Waarbij het dan weer

merkwaardig is, dat hij van Hegel en diens dialectiek geen snars afweet.

Wat is nu datgene wat men zijn dwaasheid noemt en — is het zulk een dwaasheid als men de bijbel tot grondslag van geschiedenis en geloof neemt?

De christenen zeggen, dat zij in de wederkomst van hun Christus geloven. Zij hebben de openbaringen

Frits Kief. Onze dank aan zijn zoon Herman Kief voor het beschikbaarstellen van de foto.

bepaaldelijk niet uit de bijbel geschraapt al noemen ze het veelal een "duister" boek. Welnu, eenmaal dat geloof aanvaardend, moet men óók accepteren, dat de Christus op een goede dag in het ondermaanse is teruggekeerd. In zijn volle glorie — zeggen dan de gelovigen. Jawel, maar er is een discrepantie tussen de joodse Messiasverwachting en de komst van Jezus, zoals ze ons in de evangeliën wordt voorgesteld. Wie biedt de theologen en evangelisten de garantie dat zij niet in de situatie van de Farizeëen en schriftgeleerden verkeren? Wat is Muiden minder dan Nazareth? Welke zin heeft het de tegenstelling tussen de aardse "koningschap"-verwachtingen der "joden" te stellen tegenover de glorie van "de Christus" die — althans volgens de evangeliën — in de ogen van zijn tijdgenoten ook niet anders was dan een dwaas, een oplichter en een falsaris? Welk recht heeft men, de "schriftgeleerden", die "Mozes en de profeten" hadden, hun vergissing te verwijten als men het op zijn minst niet uitgesloten moet achten

dat men zichzelf eveneens op deze manier kan vergissen?

Men begrijpt nu, waarom ik de inleidende waarschuwing geschreven heb. Door het verschijnsel "Lou" te confronteren met het geloof der gelovigen op de manier zoals ik doe, kan men — als men vergeet dat hier beschreven wordt — met een beetje kwade wil ten opzichte van de

auteur bepaalde "conclusies" trekken. En sommigen vinden dat belangrijker dan de vraag, waar dan toch in onze moderne tijd deze analogieën met lang vervlogen bewegingen en gedachten vandaan komen.

Toen ik me voornam dit gedeelte van mijn beschouwingen op papier te zetten, zag ik in Het Vrije Volk de afdruk van een foto met een bijschrift, waaruit op te maken was dat "de dwaasheid" van Lou en de zijnen blijkbaar ook — in variatie —

bij anderen voorkomt. Het was de foto van de terugkeer van de "apostel" van een groep van... 30.000 aanhangers. De man had in het buitenland aanhangers bezocht. Mij interesseerde het bijschrift zeer in het bijzonder. Daarin stond namelijk, dat volgens de gelovigen God zich in de mens manifesteert, in dit geval in de "apostel". Welnu, het verschil met de opvattingen van de Lou-mensen is er een van nuance, niet van beginsel. Want ook zij stellen — ik heb daarop al eens eerder gewezen — dat in hem, Lou, God mens geworden is in die zin, dat God van een levend mens bezit genomen heeft.

Ik kan er in komen dat een vrijdenker het geloof van de Lou-mensen als een dwaasheid ziet. Maar heel anders wordt het, als de gelovigen zulks zeggen. Als zij honen, dat het een dwaze aanmatiging is te zeggen dat Lou en "wie in Lou is" onsterfelijk zijn, dan honen zij in werkelijkheid... de verwachtingen die zijzelf voorgeven te koesteren. De "dwaasheid" zit dan in feite alleen maar daarin dat de gestalte van Lou en diens maatschappelijke komaf even "nederig" zijn als die van de bijbelse Jezus.

Als zij zeggen, dat de opmerking, "wie in Lou is kan niet zondigd, het was steeds satan, die van de stof bezit genomen heeft die gezondigd heeft" een godslastering is, dan moet ik zeggen dat — ontdaan van de godsdienstige formules — de opvattingen van Lou en de zijnen niet dwazer maar redelijker zijn dan die van de officiële gelovigen. Als Jezus de kruisdood gestorven is om "de schuld" der mensen op zich te nemen, dan is het een merkwaardige bevrijding van zonde en schuld, als ze toch blijven maar alleen gegeven worden als men... gelooft dat Jezus gedaan heeft wat men van hem zegt en was degen die men zegt.

Het is niet oninteressant een dispuut op dit punt tussen Lou en een bijbel-christen aan te horen. Wat wilt ge — heb ik Lou eens tegen zo'n bijbellezer horen zeggen — met uw bezwaar? Als de Farizeeën de overspelige vrouw bij Jezus brengen zegt hij ten slotte tegen haar niet, ga heen en wees voortaan niet overspelig, maar, ga heen en zondig voortaan niet meer. Hij zegt dus tegen de vrouw niet dat ze één bepaalde zonde achterwege moet (en kan) laten, maar de zonde. En hij kon dat zeggen, want waarom zou zijn vrijspraak pas na zijn kruisdood gelden? Waarom niet bij zijn leven en tegenover een ieder tegen wien hij het bij een ontmoeting zegt?

In een afsluitende beschouwing zal ik enige van de psychologische — om niet te zeggen psychotherapeutische — consequenties van deze uitspraken van Lou nader behandelen. Wie daar belangstelling voor heeft overweeg de enorme psychische betekenis van het zonde- en schuldbesef dat door de kerken, de roomse voorop en de calvinistische in nauwelijks mindere mate, stelselmatig wordt aangekweekt. En daarmee de betekenis voor mensen van een ideologie — om het even welke — waardoor zij daarvan bevrijd worden.

[Deel 5, het slot, leest u in het volgende nummer.]

Saskia Spigt

24 december 1953 – 15 augustus 2021

Op dinsdag 17 augustus plaatste Rina Spigt dit bericht op Facebook: "Zondagochtend in alle vroegte is mijn jongste zusje Saskia overleden. Ze was al enige tijd ernstig ziek, maar haar dood kwam voor ons toch nog onverwacht. Ze heeft dat moment zelf gekozen. Langzaam probeer ik het besef tot me door te laten dringen dat die lieve en bijzondere, grappige en dappere Saskia er niet meer is. En samen met mijn andere zusje Petra en met Saskia's dochter Jolien probeer ik me voor te stellen hoe wanhopig maar ook vastberaden ze die laatste momenten geweest moet zijn."

Eens te meer onverwacht kwam dit voor allen die, zoals wij, niet op de hoogte waren van Saskia's gezondheidstoestand en haar al geruime tijd niet gezien hadden. Naast de schok voelen ook wij het gemis van deze sterke vrouw met haar innemende persoonlijkheid en vele andere kwaliteiten. Voor ons van De Vrije Gedachte was van belang dat zij een vrijdenker *pur sang* was. Zij was dat bovendien van huis uit. Haar vader was immers de vooraanstaande vrijdenker en humanist Piet Spigt [1]. Ook een jonggestorven broer van hem was na de oorlog actief in De Dageraad.

Saskia Spigt was lid van onze vereniging en had van 2015 tot 2017 zitting in ons bestuur. Zij speelde toen een belangrijke rol bij het organiseren van de Vrijdenkersdagen en Anton Constandse Lezingen. Dat zij mensen kende die daar op konden treden, kwam goed van pas. Daarna zette zij zich in voor de succesvolle Haagse Verlichtingsborrels [2]. Ook was zij lid van het Multatuli Genootschap (waarvan haar vader een jaar of veertig vice-voorzitter is geweest).

Vanaf haar 47e jaar werkte zij in het onderwijs; in de jaren voor haar pensioen gaf zij met veel enthousiasme les in een zgn. kopklas. Zij is te zien in deze video (na ca. 12m40s): <http://shorturl.at/nACH4>. Mogelijkerwijs is het van die kopklas dat zij Lale Gül kende, met wie zij in contact stond. Aan wie het maar horen wilde vertelde Saskia over haar enthousiasme voor het Finse onderwijssysteem, dat zij tijdens een studiereis met collega's had leren kennen.

Eerder in haar leven had zij aan de Theater Academie gestudeerd en vervolgens lang als regisseur gewerkt. Zij was ook actief in de beelden-

de kunsten met tekenen, schilderen en beeldhouwen. Van haar plastiek van het viooltje, dat de vrije gedachte symboliseert, wordt jaarlijks door onze vereniging een exemplaar overhandigd aan een Vrijdenker van het Jaar, en het wordt door een ieder geprezen.

Wij wensen de familie veel sterkte met dit grote verlies. En hoe vrij onze gedachten ook zijn, Saskia Spigt vergeten wij niet.

René van Elst

[1] Aan Piet Spigt (1919-1990) is een boekuitgave gewijd, bezorgd door Bert Gasenbeek. Over de boekpresentatie op 28 november 2014, waarbij de zusters Rina en Petra en de dochter van Saskia Spigt (en ook vriend des huizes Theodor Holman) aanwezig waren, kunt u lezen in De Vrijdenker van februari 2015 (p. 22).

[2] Op de cover van De Vrijdenker 2018-09 staat een foto van de drie zusters Spigt, gemaakt bij de Verlichtingsborrel van 8 oktober 2019, waar Rina Spigt (bekend als redacteur van radioprogramma's voor HUMAN) sprak over tien boeken die een grote indruk op haar hadden gemaakt.

Advocaat Gerard Spong en LHBTI-activist Leon Houtzager (momenteel ook bestuurslid a.i. van onze vereniging.)

Herman Kief vertelt over zijn vader

Herman Kief (79), zoon van de auteur van het artikel op pag. 32, liet mij na kennisneming van de plaatsing van zijn vaders teksten in ons blad weten dat hij graag het e.e.a. over zijn vader wilde vertellen. Dat leidde ertoe dat ik hem op 13 juli in Loenen aan de Vecht heb bezocht en zijn verhaal voor ons en voor het nageslacht heb vastgelegd op video. Het resultaat kunt u zien en horen op ons YouTube-kanaal; de link is: <http://shorturl.at/kvG57>. Onder de video kunt u klikken op Vereniging De Vrije Gedachte om ons kanaal te zien; daar kunt u een aantal video-opnamen uit ons archief vinden, die ik recent heb gedigitaliseerd.

René van Elst

Terzijde

Religieuze intolerantie *Sicco Polders*

In 1991 was er een polio-uitbraak in de Nederlandse Biblebelt met als gevolg tientallen kinderen met polio en twee doden. Momenteel is in deze regio de huidige vaccinatiegraad tegen het coronavirus nauwelijks 50%. De wil van God, daar mag niet tegenin worden gegaan. Je mag je er geeneens tegen verzekeren. 'Gemoedsbezwaarden' betalen geen zorgpremie maar extra belasting. En daarmee kunnen dan wel hun zorgkosten worden vergoed. Dat lijkt mij valsspelen. In de ogen van deze fanatici is ziekte louterend, of, net als bij Job, een proeve des geloofs. Of een straf, zowel voor diegene die het geloof niet goed belijdt als voor de ongelovige. Ik vermoed dat deze orthodoxe lieden net zoals bij hun verkapte zorgverzekering stiekem toch wel blij zijn met de hoge dekkingsgraad in Nederland die tenslotte ook hen beschermt. Nu zijn er ongetwijfeld een aantal die voor zichzelf hebben uitgemaakt elk lijden stoïcijns te dragen en de dood in welke hoedanigheid dan ook, ongeacht het tijdstip, te accepteren. Maar is het dan wel gerechtvaardigd jonge kinderen de klos te laten zijn van je eigen overtuiging? De overheid zou dwingend moeten optreden en minder mild moeten zijn tegen deze religieuze rigiditeit die soms ernstige gevolgen heeft.

Een voorbeeld van onverkwikkelijk religieus fanatisme komt uit Krimpen aan den IJssel, die gemeente waar ze ook journalisten agressief bejegenen. Bestuurslid van de Vrije Gedachte Leon Houtzager woonde er jarenlang maar voelde zich steeds meer bedreigd als openlijk homoseksueel. Nadat de dominee van de Mieraskerk de gemeenteraad een brief had geschreven waarin hij stelde dat "... de roepende zonden die tegen de scheppingsorde indruisen, dienen uitgebannen", deed Houtzager aangifte. Er werd niets mee gedaan want het Openbaar Ministerie (OM) beschouwde het als een directe uiting van een geloofsopvatting.

Houtzager is niet de enige die om zijn seksuele geaardheid wordt bedreigd of weggepest uit een gemeente of een wijk. Het wordt tijd dat er niet alleen discussie wordt gevoerd met religieuze fanaten die anderen het leven onmogelijk maken maar dat er tot actie wordt overgegaan. Een goed begin is de uitzonderingspositie van religies op te heffen. Een dominee die de gemeenteraad oproept homoseksuelen uit te bannen is strafbaar. Artikel 6 uit de grondwet stelt dat iedereen het recht heeft zijn godsdienst of levensovertuiging, individueel of in gemeenschap met anderen, vrij te belijden, *behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet*. En die wet dient voor ons allen te gelden, zonder uitzonderingen. Religieuze instellingen moeten gewoon belasting gaan betalen, gelovigen zouden verplicht moeten worden zich te verzekeren tegen ziekte, ook kerken dienen zich te houden aan de coronaregels, en binnen een religieuze context kan discriminatie of belediging ook vervolgd worden. Het is absurd om de oproep van een dominee mensen te verbannen te vrijwaren van vervolging op basis van vrijheid van religie. Een religie die niet alleen discrimineert maar ook mensen op grond van hun seksuele voorkeur uit de samenleving wil verwijderen moet nooit worden gevrijwaard. Het OM heeft een steek laten vallen in de belangrijke strijd tegen religieuze intolerantie.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Harry Ansems (1945) is rechtsfilosoof en evolutionist. Hij studeerde Nederlands recht en rechtsfilosofie aan de Universiteit van Tilburg en werkte als docent rechten aan de Fontys Hogescholen.

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit Utrecht, lid en voormalig bestuurslid van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af*, *Beter weten - filosofie van het ecohumanisme* en *De vrolijke feminist*.

Roel van Duijn (Den Haag, 1943) Nederlands politicus, politiek activist en schrijver/publicist. Hij was een van de oprichters van Provo en van de Kabouterbeweging. Hij zat voor beide bewegingen in de Amsterdamse gemeenteraad, en werd later wethouder als lid van de PPR. Later bij o.a. de Groenen en GroenLinks.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Klassieke liefde, Eros en seks naar Ovidius*.

Carl Friedrich (Frits) Kief (Rotterdam 1908 - Amsterdam 1976), was politiek journalist en betrokken bij de links-communistische beweging. In de laatste fase van zijn leven was Kief propagandist voor onze vereniging 'De Vrije Gedachte'.

Anton Mullink (Vorden 1938) was ooit franciscaan, missionaris en kapelaan. Wil nu uitdragen hoe weids het perspectief is van het seculiere denken. Is o.a. werkzaam geweest in de verslavingszorg.

Enno Nuy (Aerdts 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Kenneth van Oost (België 1960) is internationaal werkzaam geweest in de logistiek, is geïnteresseerd in o.a. progressieve politiek, de problematiek individu-collectief, memetics; is lid van de Gentse cultuurvereniging.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur en hoofdredacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Rik Vannieuwenhuysse (Roeselare, 1953), beter bekend als "Rik Remmery" is een Vlaams ondernemer die van 1989 tot en met 2005 directeur van het delicatessenbedrijf "NV Remmery" in Ledegem was. Zie de Wikipedia-pagina *Rik Vannieuwenhuysse*.

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.
- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is

dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.

- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.

Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudowetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden